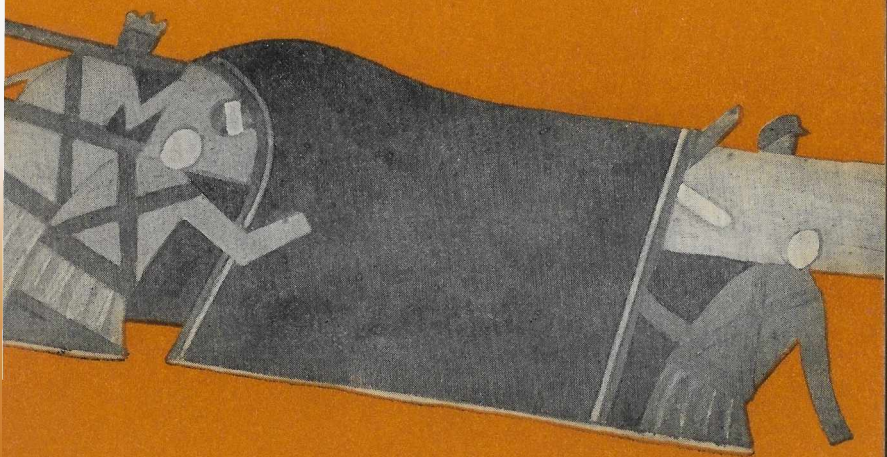
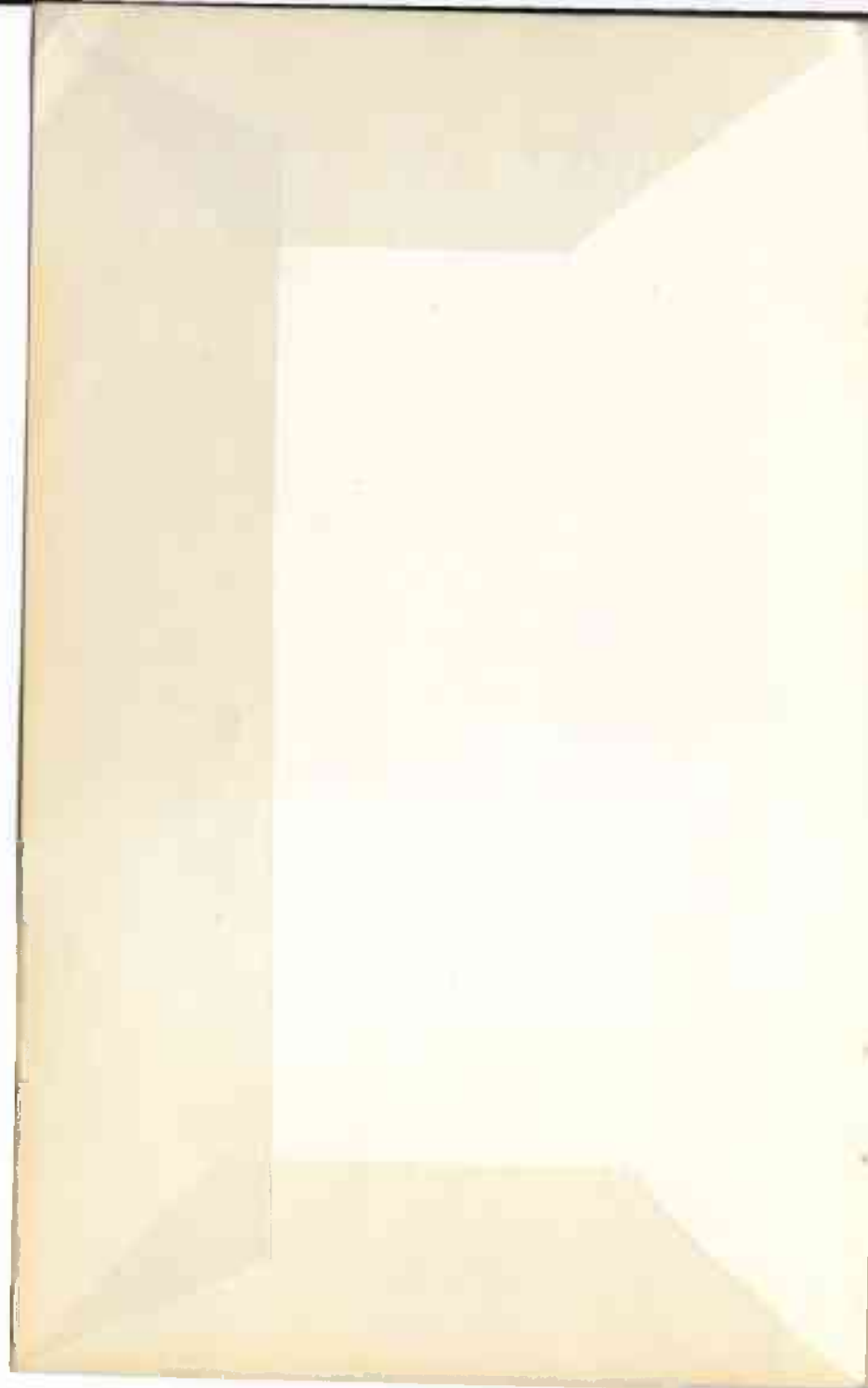


bolnišnica pavla





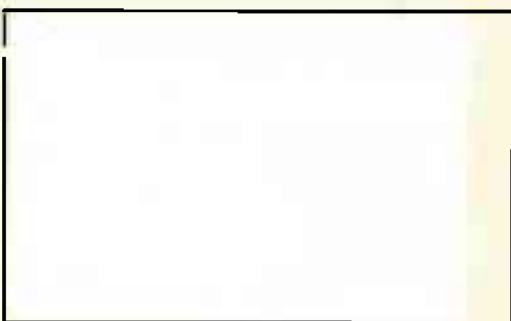


GALA Dr. ALEKSANDER-PETER
JERINA-LAH Dr. PAVLA

SLOVENSKA VOJAŠKA
PARTIZANSKA BOLNIŠNICA

»PAVLA«

NOVA GORICA 1967



ZAČETKI PARTIZANSKE SANITETE NA PRIMORSKEM

(po spominih Gala dr. Aleksandra-Petra,
Kosmač Feliksa-Klemena in Poljanšek Marjana)

Prelomno leto 1941. Plamen upora proti nasilju, krivici, nesvobodi zajame tudi Slovensko Primorsko. Širi se vztrajno in nezadržno, od juga proti severu, od vzhoda proti zahodu. Razplamti se cela Primorska, bori se z močnejšim sovražnikom, zmaguje, pada, umira, zmaga. Zmaga po bridkih letih suženjstva, po trdih letih narodnoosvobodilnega boja. Mnogo truda je bilo treba za to, mnogo žrtev. Kri so prelivali za to, življenja darovali. Človeška življenja. Ta pa so nam bila tudi med narodnoosvobodilnim bojem draga, najdražja. Zanje smo se borili.

Spočetka je v narodnoosvobodilni vojni na Primorskem bila vsa skrb za ranjence prepuščena vodstvu partizanskih enot. Ta so v posameznih četah organizirala bolničarsko službo; vanjo so vključevala partizane, ki so nekaj vedeli o bolničarskih opravilih, ker so kot bolničarji služili vojaški rok v italijanski vojski, ali pa so sicer imeli nekaj smisla za to delo. Težje ranjence pa so puščali na skrbi vaščanov; včasih jih je obiskal oziroma zdravil tudi kak bližnji zdravnik. Sicer pa so ranjence skrivali po raznih skrivališčih, v senu, listju, bunkerjih in podobnih nezdravih okoljih. Bolj je bilo poskrbljeno za njihovo varnost kot pa za zdravljenje.

Tako je bilo vse do začetka marca 1943, ko je bil ustanovljen sanitetni odsek pri primorski operativni zoni, za njegovega referenta pa imenovan dr. Aleksander Gala-Peter. Njegova naloga je bila, organizirati zdravstveno službo na terenu in v operativnih enotah zone. Naloga je bila nujna, saj je bilo na spomlad pričakovati splošno partizansko ofenzivo. Še istega meseca je štab zone s posebno odredbo predpisal organizacijsko obliko zdravstvene službe v takrat ustanovljenih brigadah »Simona Gregorčiča« in »Ivana Gradnika«. Poleg zdravstvene službe v brigadah je bilo tedaj nujno organizirati tudi več zdravstvenih postaj, namenjenih za nekakšno hospitalizacijo težkih ranjencev in bolnikov. Ranjencev ni bilo mogoče puščati po hišah ali samotnih bajtah visoko v hribih. Italijanskih kolon je bilo tedaj toliko, da bi ranjence lahko odkrile. Edino, kar je bilo takrat mogoče in učinkovito, je bilo ustanoviti popolnoma konspirativne zdravstvene postaje za potrebe razmeroma majhnih področij in območij. Ranjenca je bilo treba čimprej spraviti na varno in ga zdraviti čim bliže kraju, kjer je bil ranjen.

Surova, a brezprimerna lepota predalpskega in alpskega sveta od Idrije do Kanina, z globokimi grapami, strmimi pobočji, številnimi skalnimi previsi, duplinami in jamami je dobrohotno ponudila svojo zaščito človeku, ki je bil pripravljen zanjo umreti. Poskrbeli pa so zanj tudi prebivalci okoliških vasi, ki so zdravstvenim postajam pomagali z zdravili, hrano, denarjem in s svojo zanesljivostjo. Pomagali so skrbeti tudi za konspirativnost; brez njih se zdravstvene postaje ne bi mogle obdržati.

Deset takih postaj od Idrije do Kanina, pravzaprav majhnih dobro zakonspiriranih bolnišnic, je delovalo v letu 1943 do razpada Italije.

Posamezne zdravstvene postaje so mogle sprejeti od 10 do 15 ranjencev, pač odvisno od konkretnih prilik in potreb. Osebj pa je bilo v njih prav malo: zraven komandirja navadno še 2, redkeje 3 partizani; eden je bil kuhar, drugi kurir. Navadno so bili vsi domačini, ki so zelo dobro poznali teren in ljudi po bližnjih vaseh. Komandir postaje je bil obenem tudi bolničar: prevažoval je ranjence in zdra-

vil bolnike, kakor je vedel in znal. Hrano za ranjence in osebje in potrebna zdravila so v začetku nabavljali komandirji zdravstvenih postaj ali karavel s pomočjo svojih zvez na terenu, kasneje pa neposredno sami.

Zdravstvene postaje so bile na skritih krajih, če le mogoče blizu samotnih kmetij ali manjših naselij; navadno so bile ob potokih, na dnu kake težko dostopne grape, sredi strmega, gosto zaraščenega pobočja, v podnožju težko dostopnega hriba, pod previsno skalo, v skalni duplini ali na podobnem kraju.

Bivališča ranjencev in bolnikov so bila kaj preprosta. Največkrat so bila to zaklonišča iz šotorskih kril, plaht ali pa iz slame. Včasih, če je bilo to mogoče, so izkoristili kar previsne skale ali naravne jame. Sten taka zaklonišča seveda niso imela, a tudi najbolj potrebne niso bile; pogrešali so jih le, kadar je deževalo in je veter od strani zanašal močo v zaklonišče. Pred tem so se ubranili tako, da so odprtine zadelali s prepletenim vejevjem ali čim drugim.

Tri od tedanjih sanitetnih postaj so kasneje po razpadu Italije služile kot okrevališča za ranjence in bolnike Centralne vojne bolnice III. operativne zone in nato še bolnišnice »Pavla«.

Sanitetna postaja št. 1 je bila formirana v začetku marca 1943 v neposredni bližini Idrije. Nastala je iz potrebe zdraviti nekaj ranjencev, ki so bili v tistem času ranjeni na sektorju Bela, Zadlog. Prvi njen bolničar je bil Feliks Kosmač-Klemen iz Idrije. On je bolnico tudi kasneje uspešno vodil vse do razpada Italije. Postojanke Ita¹²².

odkrili, čeprav je delovala do obiskal taborišče z ranjenci »z. ji konec marca 1943 in tam osti. Kosmač v svojih spominih, je »a obiska poklical malo vstran Lu kratkih besedah je obrazložil na lom, da ostanemo pri ranjencih, šče, da ga po možnosti zboljšujem premeščamo. Posebno je poudarja meru nevarnosti. Mene je določil z nost in kurirsko službo ter sprems

za bolniško oskrbo in kuharijo, šaleč se: »če boste kaj imeli«. Poudaril je, kako je potrebna sloga, vzajemna pomoč, predvsem pa previdnost in stroga konspiracija. Segel je še vsem v roko, zaželel nam srečo in odšel. Tako je bila



Osebe in ranjenci ob odkritju spomenika na Visokem vrhu pri Idriji, kjer je bila sanitetna postaja št. 1. Na sliki so med drugimi: drugi z leve Feliks Kosmač (stoji), Gala dr. Aleksander-Peter, Poljanšek Marjan (drugi in tretji v prvi vrsti z desne)

ustanovljena »Sanitetna postaja št. 1 za Slovensko Primorje«.

Okupator je pogosto kontroliral gibanje prebivalstva in pregledoval teren, zato je bilo treba sanitetno postajo nekajkrat seliti: v Rupo pod Visokim vrhom, potem na prostor pri Volčji jami v bližino Čarja in sedanje Hleviške koč, odtod maja meseca zopet na Visoki vrh. Maja meseca, kot piše tovariš Kosmač, je postaja dobila zvezo z Ipavcem v Beli. Pri njih je bila tudi javka za ranjence, pa tudi pošto so tam dobivali. Hrano so zbirali na območju Koševnika, Idrijskega Loga in Bele. Zaradi tega so bile hud udarec za

sedanje tabori.
po svojih proučarjih
itev ranjencev v pri-
djo, Ludvika za var-
anjencev, Vikija pa

postajo in oskrbovanje ranjencev represalije nad nedolžnim prebivalstvom 22. junija 1943, ko je okupator požgal 9 domačij v Čekovniku, 17 ljudi pa interniral kot kazen za dobro uspeli napad partizanov na kamion italijanskih »nuklovcev« v Razorih in kmalu nato požgal še 5 domačij v Koševniku, Idrijskem Logu in Zadlogu kot maščevanje za partizanski napad na kamion laške vojašchine pod Jesenom pri Predgrizah pri Črnem vrhu.

Ponovno se je postaja preselila v bližino Čarja zaradi pogostih izpadov Italijanov iz Idrije. Tu je ostala le 14 dni. Pri Čarju so kuhali za postajo, a tudi Šavlijevi sosede so prijazno skrbeli zanjo.

Sanitetna postaja št. 1 je obstajala še po razpadu Italije vse do sredine novembra 1943, za kratek čas je bila ob razpadu Italije na seniku pri Kosmaču v Idriji, sicer pa je bila vedno v gozdu. Okoli 15. novembra 1943 se je sanitetska postaja pri Tratniku pridružila bolnici dr. Petra — novoustanovljeni Centralni vojni bolnici III. primorske operativne zone, ki je kasneje dobila dokončno ime SVPB »Pavla«.

Postaji št. 1 najbližja je bila sanitetna postaja št. 2, ki se je nahajala na Krnicah (Oblakov vrh). To je bil bunker, zgrajen pod zemljo, blizu kmetije Na hribu. Vhod v bunker je bila majhna odprtina, zakamuflirana z vsajeno smreko. Postojanka je obstajala le nekaj mesecev. Kako so Italijani v aprilu 1943 zvedeli zanjo, nismo nikoli zvedeli. Na srečo jim vse iskanje ni pomagalo, postaje niso našli. Bila pa je tudi tako skrita, da je ne bi mogel najti, če ti je nekdo, ki je vedel zanjo, ni s prstom pokazal. Vodil jo je bolničar, domačin iz Krnic Janez Magajna. Vendar se v tej postojanki ni zdravilo mnogo ranjencev. Po razpadu Italije, nekako oktobra 1943, ko se je število ranjencev zaradi neprestanih bojov z okupatorjem močno povečalo, se je na področju te sanitetne postaje ustanovilo okrevališče Centralne vojne partizanske bolnice. Osebe okrevališča so bili bivši ranjenci, ki so se zdravili v sanitetni postaji št. 1 nad Idrijo. To so bili tovariši Marijan Poljanšek, Jože Bremec in Danica Trčon. Dr. Peter je za komandirja sedaj imenovanega okrevališča št. 2 postavil Janeza Magajno, ki je dotlej vodil sa-

nitetno postajo št. 2 na Krnicah. »Sprva smo imeli namen«, piše v svojih spominih tovariš Marijan Poljanšek, »nastaniti se v bivši šoli na Krnicah, toda kraj in samo poslopje nam ni ustrezalo. Ogledali smo si tudi bivše italijanske vojašnice in bunkerje, pa smo tudi to možnost opustili, ker so bili preveč opustošeni. Končno smo izvedeli za opuščeno hišo v Peklu, ki je bila last Franca Kacina. Stanoval je s svojo družino na sosednji domačiji na Krnicah. Dovolil nam je, da smo se nastanili v tej zgradbi. Hiša je ležala pod Krnicami, v globeli, ki se je nato razširila proti Želinu. Kmalu po novem letu se je sanitetna postaja št. 2 iz varnostnih razlogov preselila iz Pekla za kratek čas v vas Jagršče in nato zopet v Pekl.

12. junija 1944 je bilo okrevališče št. 2 izdano. Okrevališče se je moralo potem seliti v že prej zgrajeno barako na Sovodnju, zaradi tesnosti pa tudi v hiši Marije Kranjc in Angelce Bevk v Jagersčah. Sovražnik se je strašno maščeval nad sodelavci bolnišnice: komisarjevo sestro Anico Prebil, ki je stregla v bolnišnici, so zaklali in vso izmaličili na pragu kmeta Erjavca, ki je največ pomagal s preskrbo bolnišnici. Tudi njega so prijeli, ga gnali s seboj, mučili in skupno z ženo Rozo in njihovim 14-letnim pastirjem zaprli v skedenj, ki so ga polili z bencinom in zažgali. Bolničarka Danica je bila ranjena, a stražarja, ki se je podvizal, da obvesti bolnišnico o nenadnem napadu, so v zasedi ustrelili v gozdu nad bolnišnico.

Konec aprila je okrevališče št. 2 bilo premeščeno v Kopačnico v nove barake, kjer je ostalo do zadnje ofenzive 1945. Preko zime 1944/45 so bili ranjenci tudi po hišah že gori omenjenih Marije Kranjc, Angelce Bevk in Dominika Fišerja.

Bolnišnici v Peklu je dosti pomagal Kacinov hlapec, možakar, ki je bil silak. Klicali so ga za »frohtarja«, kar je pomenilo po domače tovarnjak. Bil je dobrodušen možakar in nam je marsikaj težaškega storil. Posodil je gramofon in plošče, tako so si bolniki lahko tudi kaj veselega zaigrali. Imel je smisel za glsabo. Doma je imel celo več gramofonov in radio, vmes pa si je zaigral kakšno poskočno na glinasto piščal. Okrevališču je veliko pomagal, bil v zabavo in raz-

vedrilo. Ko se spominja njega, Poljanšek v svojih spominih poudarja tudi veliko naklonjenost prebivalstva do okrevališča v teh siromašnih krajih, višinskih predelih, kjer malo pridelajo: nekaj krompirja, zelja, boba ter drobnega sadja. Kljub svoji revščini so ljudje pomagali z dobro voljo in dali vse, kar so imeli. Za Novo leto 1944 so s koši nosili darila za ranjence. Res da so paketi po večini vsebovali suho sadje, nekaj peciva ali pa kakšne volnene nogavice, toda bili so izraz dobrote ljudstva in skrbi za ranjence.

Sanitetna postaja št. 3 se je nahajala v Strminah pod Malimi Vršami pri Čepovanu nad Idrijo pri Bači. Postojanka je kot ostale večkrat menjala svoj položaj, vendar se je stalno držala svojega sektorja. Spočetka jo je vodil Svarun iz Grudnice, kasneje Polde Mrak-Medved iz Vrat pri Čepovanu. Delovala je od aprila 1943 do razpada Italije, ko je bilo organizirano okrevališče št. 1, ki je prav tako kot že opisane sanitetne postaje prešlo kasneje v sklop CVP (= Centralna vojna bolnica III. operativne zone in nato SVPB »Pavla«. Italijani so večkrat preiskovali hribovit teren Velikih in Malih Vrš, vendar sanitetne postaje niso odkrili. Medved, njen komandir, bivši rudar po belgijskih rudnikih, kjer si je nakopal težko naduho od silikoze, je bil hladnokrven in duhovit možakar, star nekaj čez 40 let. Bil je kot nalašč za vodjo te sanitetne postaje, kjer so se pred razpadom Italije zdravili predvsem duševno izčrpani partizani. S svojo besedo in vedenjem je zelo pomirjevalno vplival na svoje nemirne, od naporov in borb trajno preplašene varovance. Sanitetna postaja je bila najprej v hiši domačije pri Gabru na Velikih Vršah in ko so bile aprila 1943 požgane domačije tega zaselka, so se bolniki in ranjenci zatekli na Male Vrše, nad Skopico, v kraj, imenovan »Lukčeve robe«, na vrh Črč, od tu zopet nad Skopico pod Košutnikom in v kraj »Učja jama« na Vršah, kjer so dočakali razpad Italije. Javka sanitetne postaje in kasneje okrevališča je bila največkrat pri Cirilu v Robu, in seveda tudi v Vratih doma pri Medvedu.

Po razpadu Italije je sanitetna postaja št. 3 prešla v okrevališče št. 1 za potrebe ranjencev Severnoprimskega odreda. Nemci so 25. septembra 1943 vdrli v čepovanske

kraje in tako je moralo okrevališče št. 1 zopet v konspiracijo na Male Vrše v prazno šavlijevo bajto in večkrat tudi na javko pri Cirilu. Okrevališče je v začetku vodil Jože Kenda iz Ljubljane, medicinec, ki je kasneje padel na Korškem, bolničarji Franc iz Kalskega, potem Tone Butkovič in Mira Praprotnik, v pomoč pa so bili bolnišnici dodeljeni kot delavci za prenašanje ranjencev, blaga in vsega potrebnega Ivo Bevčič, Marjo Leban in Andrejko Trnovec, kasneje še Štefka Kljun, Julka Mrak in drugi. Tudi Amalija, ki je kasneje umrla v taborišču, je veliko pomagala okrevališču. Sploh je vse prebivalstvo Vrat vse do osvoboditve iskreno pomagalo okrevališču št. 1, ki ni nikdar imelo kakih izgub.

OD BOLNIŠNICE NA VOGRSKEM DO BOLNIŠNICE PRI TRATNIKU V ČEKOVNIKU

Z razpadom Italije so skoraj takoj prenehale delovati zdravstvene postaje, za katere je bila značilna predvsem konspiracija in zelo omejene možnosti za medicinsko delo. Pogoji za delo partizanskega zdravstva so se takoj spremenili. Ranjencev in bolnikov je bilo naenkrat mnogo več. Povsod po Slovenski Primorski je vrelo. Skoraj čez noč je nastalo mnogo novih partizanskih enot, ki so se takoj vključile v boj, predvsem okrog Gorice.

Že nekaj dni po razpadu Italije, okrog 12. septembra, je bila organizirana partizanska bolnišnica na Vogrskem. Ta je sprejemala ranjence z južnega in zahodnega dela goriške fronte. Ravnala se je po bojih nemške protiofenzive in se s svojimi 30 do 40 ranjenci izselila najprej v Črniče, nato v Vrtovin, Lokavec pri Ajdovščini (kirurška postaja) in 24. septembra zaradi nemške ofenzive v gozd pod Golaki nad Predmejo, kjer se ji je pridružila tudi bolnišnica za

lažje ranjence iz Skrilj. Po dveh dneh bivanja pod Golaki sta se morali bolnišnici seliti na vrh Golakov. Voziti so mogli le težje ranjence, dokler je šlo po cesti, lažji pa so šli po cesti. Po nekaj dneh prezebanja in brez hrane se je



Odkritje spominske plošče bolnišnice in javke SNPB »Pavla« pri Tratniku v Čekovniku

bolnišnica spet selila na Malo goro oziroma v Zadlog, nato pa v Belo in na Tršanošče, dokler se v novembru ni ustavila pri Tratniku v Čekovniku. Lažje ranjence so že na Golakih odpustili. Večina se je vrnila v svoje enote, težje pa so premeščali. Vreme je bilo neprijetno, hrane malo, v večjih skupinah pa se je bilo nevarno zadrževati v gozdovih, ki so jih Nemci nenehoma preiskovali. Na Golakih je nemška patrola 4 mož odkrila nekaj ranjencev in osebja, a Nemci verjetno niso vedeli, koga imajo pred seboj, pa so se raje umaknili.

Nemška ofenziva v septembru 1943 je dala številne ranjence tudi na sektorju Godovič—Črni vrh. Zaradi težkih pogojev evakuacije, ranjencev ni bilo mogoče pošiljati v

omenjeno bolnišnico v Vipavsko dolino. Zato je formirana bolnišnica v šoli v Zadlogu. Kot zdravnik je v njej delal dr. Vrtovec, ki se je tedaj nahajal v Črnem vrhu. Ko so Nemci prodrli v Zadlog, se je bolnišnica umaknila na Malo goro in se kasneje priključila bolnišnici, ki je prišla iz Vipavske doline.

Vse od ustanovitve na Vogrskem je bolnišnico vodil dr. Gala, kot kirurg pa je v njej delal dr. Antonio Ciccarelli, aktivni poročnik italijanske vojske, ki se je priključil partizanom skupaj z 10 bolničarji, ki so bili zajeti ob razpadu Italije. Lahko bi se vrnili v Italijo, a so se raje pridružili našim. Dr. Ciccarelli je ostal do konca vojne, se naučil slovensko in postal kapetan.



Tratnikovi z dr. Pavlo in dr. Petrom

Za časa goriške fronte je previdnost narekovala, da se zdravstvena služba spet opre na konspirativne postojanke. Prvo sta zgradila Ludvik Gnezda in Franc Rupnik meseca septembra v gozdu pri Čekovniku. Že decembra so vanjo skrili pred Nemci ranjence, ki so se zdravili pri Tratniku.

Sovražnik tedaj postojanke ni odkril, tudi ne kasneje, čeprav je bila blizu ceste, skoraj na samem robu gozda. Sicer pa ni bila dosti v rabi. Zaradi dobre terenske obveščevalne službe je večkrat zadostovalo, da so ranjence skrivali zdaj v eni zdaj v drugi hiši.

Za rekonvalescente je bila bolnišnica v Zadlogu v hiši pri Vinkotu (pri Zagodu). Če je bilo nevarno, se je umaknila na Malo goro. Zdravnik je hodil paciente obiskovat dvakrat na teden.

Dokler so bile bolnišnice po kmečkih hišah, so težji ranjenci ves čas ležali na nosilih, lažji in osebe pa ra senu, vsi vedno pripravljeni za premik. Za hrano je skrbela že njihova lastna intendantca, hrana pa je bila precej enolična.

Decembra 1943 se je bolnišnica, ki jo je vodil dr. Peter, reorganizirala v »Centralno vojno bolnico III. operativne zone« (2. decembra). Lažje ranjence, ki so bili tedaj v bolnišnici, a jim ni bila več potrebna zdravniška pomoč, so poslali v omenjeni okrevališči na Jagršah in na Malih Vršah.

NASTANEK BOLNIŠNICE SVPB »PAVLA«

Po razpadu Italije se je število borcev in partizanskih enot zelo povečalo. Iz njih so formirali nove brigade, dve diviziji, korpus. Ta operativna organizacija pa je zahtevala tudi odgovarjajočo zdravstveno službo, predvsem tako, ki bi bila sposobna poskrbeti za več ranjencev. Pričakovali so, da bodo še hude nemške ofenzive. Zato je bilo treba misliti na konspirativne postojanke večjih zmogljivosti. To ni bilo več nemogoče, saj je bilo v partizanih vse več tudi strokovnega medicinskega kadra pa tudi medicinskih sredstev. Tako so organizirali najprej eno, nato pa po potrebi še druge bolnišnice, od katerih je še danes najbolj znana bolnišnica »Franja« pri Cerknem.

Prva večja bolnišnica je bila že omenjena Centralna vojna bolnica. Njene zmogljivosti so bile kmalu premajhne. Zaradi vojnega položaja je bilo treba zgraditi novo, konspirativno bolnišnico za okoli 100 ranjencev. Po odločitvi operativnega vodstva III. zone naj bi stala nekje med Vojskim



Postojanka »Pod Petrom« v Čekovniku (Podobenček). Prva baraka zgrajena za potrebe bolnice, ko se je umaknila z Goriške fronte, čez Golake in Belo Tršanoše in pozneje k Trainiku

in Trnovskim gozdom, nekako v centru takratnega osvobojenega ozemlja. Ožja izbira primerne kraja pa je bila prepuščena dr. Petru. Ta se je odločil za najbolj primeren predel, za mrtvi kot med cestami Čekovnik—Mrzla rupa—Poslušanje—Mala gora. Sem je sovražnik le redko zašel. Ozemlje je bilo polno grap, za sovražnika zelo nepregledno. Do postojanke bi bilo moči priti po strugi potoka, kar je bilo izredno važno zlasti pozimi, možnosti za umik so tudi bile. Obveščevalna služba bi lahko kontrolirala ozemlje vse do sovražnikovih postojank, kraj pa je imel tudi središčno lego na takratnem osvobojenem ozemlju.

Po navodilih III. operativne zone je moral biti do novembra leta 1944 pripravljen prvi del postojanke za 50 ranjencev, drugi prav tolikšen pa v januarju 1944. Za komandirja bolnišnice je bil imenovan Jože Kenda. Graditelji postojanke so prišli deloma iz delavskega bataljona v Čepovanu, delno iz vrst osebja, ki je bilo v centralni vojni bolnici pri Trainiku.

V začetku (6.) decembra je od Tratnika odšla skupina 14 graditeljev — vodil jih je Kenda — v Trnovski gozd. Drugi za njene naloge niso vedeli, vse priprave so bile tajne. Graditelji so imeli zelo skromno opremo. Delo v gozdu je bilo zelo naporno. Stanovali so v zapuščeni oglarski bajti, ki je bila v mokrih decembrskih dneh kaj slabo zaklonišče. Hrana je bila slaba, često brez soli. Graditelji so večkrat oboleli za krvavo grižo in prehladi. — Ves čas do novega leta se niso smeli vrniti v Centralno vojno bolnico, Edina zveza je bil kurir Žagar. Vse za gradnjo so na rokah znošili od ceste v Kramarici čez nevarno strmino nad Klavžami in čez hrib na kraj, kjer so gradili. Pot v bolnišnico je bila zelo strma in nevarna; po vsaki hoji je bilo treba za-
bristati še sledi.



Osehje bolnice, marca 1944

Prvo barako, bolj rečeno bajto, saj je bila zgrajena le iz brun, so končali do konca decembra. Zadnje dni decembra, menda prav na Silvestrovo, so prenesli prve ranjence iz bolnišnice pri Tratniku, ki je medtem doživela več hajk,

v novo postojanko. Bolnišnica pri Tratniku pa se je spremenila v njeno javko.

Ob koncu decembra je prišla v Centralno vojno bolnico dr. Pavla Jerina, ki je v začetku prevzela kirurško službo v bolnišnici, po premestitvi dr. Petra v februarju 1944 pa je postala tudi upravnica bolnišnice, ki je po njej nato dobila ime »Pavla«, pod katerim jo še danes poznamo.

KONSPIRATIVNA PARTIZANSKA BOLNIŠNICA SVPB »PAVLA« V TRNOVSKEM GOZDU

Jerina-Lah dr. Pavla:

(Napisano po zapiskih in kroniki bolnice)

Za zdravljenje ranjencev z južne in vzhodne strani Severne Primorske je bil v Trnovskem gozdu ustanovljen važen bolniški center IX. korpusa, ki naj bi kljuboval sovražniku s — konspiracijo. Kljuboval je. Sovražnikove sile so se nekajkrat valile čez vse ozemlje Severne Primorske in severni del Trnovskega gozda, ki je bilo posejano z bolniškimi partizanskimi oddelki, pa zaradi tega ni izgubil življenja niti en ranjenec te konspirativne bolnišnice.

NASTANEK IN DELO »A« CENTRALE IN »B« POSTOJANKE SLOVENSKE VOJAŠKO-PARTIZANSKE BOLNICE »PAVLA«

V Kroniki SVPB »Pavla« je o njeni rasti in delovanju med drugim zapisano, da so v začetku januarja 1944 obiskali bolnišnico dr. Bogdan Brecelj, dr. Marij Ahčin in Jerič Zupet. Poslani so bili iz glavnega štaba NOV Slovenije. Spremljal jih je dr. Viktor Volčjak, sanitetni referent IX. korpusa. Nekaj dni so trajali pogovori o razvoju postojanke, o strokovnih medicinskih problemih bolnišnice, o spre-

jemanju ranjencev in drugem. V načrtu je bila nujna in nagla graditev večje centralne bolniške postojanke, sestavljene iz več barak. Ta čas je zraven koče na oglarski kopi zrasla že druga baraka iz brun, in vendar so ranjenci, oseb-



Jerina-Lah dr. Pavla

je in gostje komaj našli vsi prostor v njih. Do 20. januarja je bil še na podstrešju urejen prostor z nekaj ležišči, za pregrado pa še shramba za intendanturo. Nekateri bolj podjetni in bolj »daljnovidni« članí osebja so si napravili majhne začasne bivake, pokrite s šotorskimi krili in dobro zaščitene pred mokrimi tlemi; ker so ti bivaki imeli za vhod majhna vrata, se jih je prijelo ime »svinjaki«, njihovi

prebivalci pa so lahko iz njih marsikdaj neopaženo in »konspirativno« smuknili na kak miting zunaj postojanke, medtem ko so njihovi tovariši po barakah spali. Po nasvetu in s pomočjo dr. Bogdana smo začeli graditi še tretjo, to je drugo bolniško barako; baraka na oglarski kopi je bila odslej le za osebje bolnišnice, pristrešek pred njo pa za kuhinjo. Nove barake nismo več delali iz brun, ampak iz desk. Drevesa so v snegu sproti podirali in na roke žgali več metrov dolge deske; takega težavnega rezanja desk so se spominjali le še stari očanci. Graditi pozimi, v snegu, ob zelo slabi hrani — največkrat ob neslanem fižolu — je bilo zelo naporno.

V tem času smo v bolnišnici pripravili iz bencinskih sodov »dezinfekcijsko postajo«, ki jo je vodil z uspešno



Osebje bolnice, marca 1944. Od leve: Kuč J.-Janez, politkomisar, dr. Podkoritnik-Očka, Anica Rupnik - intendantka, Breclj dr. Bogdan, načelnik sanitetne službe Glavnega štaba NOVŠ, dr. Pavla dr. Peter, Zupet F.-Jerič, referent za zdravstvo pri sanitetnem oddelku Glavnega štaba NOV Slovenije

borbo z ušmi Janez Poljanc, star rudar iz Idrije. Prva je prišla na vrsto baraka na oglarski kopi, ki je bila že tako zaušena, da je bil Janez prava rešitev za mir njenih stano-



Vedno dobri prijatelji: skupina ranjencev in osebja bolnišnice — marca 1944

valcev. Predno pa je dal obleko v parjenje, je Janez pretaknil vse žepe, če lastnik ni mogoče pozabil v njih kakšnega čika. Baje je, če je imel tako srečo, tisto obleko še posebno dobro oparil. Zraven svoje poglavitne naloge pa je Janez rad pogreval vodo v na dvojne prežaganih bencinskih sodih, raznih »kadinčkah« ali vedrih in jo ponudil vsakemu, ki je prišel v njegovo kopalnico. Zlasti je to rad storil za Vido, ki je še kot ranjenka večkrat prala perilo, po okrevanju pa je raje ostala v pralnici bolnišnice, kot pa se vrnila v svojo enoto. Ona je imela rada delo v bolnišnici, prebivalci bolnišnice pa njo. Z Janezom in njo se je veliko pridobil kolektiv »bolniške sanitarne postaje« v grapi pod bolnišnico.

Ko je zapisano v Kroniki, je bila 17. januarja opravljena v bolnišnici prva večja operacija. Bilo je že toliko instrumentarija, zavojnega materiala in osnovnih zdravil, da je bilo mogoče ordinirati, izvrševati najnujnejše operacijske posege in precej redno — po običaju vseh bolnišnic — opravljati dvakrat dnevno pregled, deliti zdravila in redno prevezovati ranjence. Bilo pa je vendarle še tako, da so se morali ranjenci v prvi baraki pokrivati z odejami čez glavo, kadar je bila operacija, da je ne bi gledali in poslušali. Prisluškovanje, kako se vedejo njihovi »kolegi« med operacijo in po narkozi, je na ranjence žalostno pa tudi veselo učinkovalo. Večkrat so se zbadljivo pomenkovali o raznih »duhovitih« izjavah operirancev v narkozi. Oddvojenega prostora za operacije takrat še nismo imeli. Dobili smo ga šele z dograjeno drugo barako. Tu smo imeli tudi lekarno.

Prve smrti v postojanki so v Kroniki zapisane 17. in 24. januarja. umrli so tovariši: Mirko Humer, Slavko Kovrh in Cvetrežnik; Čibej pa je umrl zaradi strela v glavo že na javki, še predno so ga prenesli v bolnišnico. Tako je dobila bolnišnica tudi svoj najbolj žalosten kot: nedaleč od barak, zaradi konspiracije levo navzdol ob grapi, na zapuščenem kopišču je bilo urejeno prvo pokopališče. Namesto na spomenike in gomile, ki jih zaradi konspiracije ni moglo biti v njihov spomin, so bili podatki o umrlih vloženi v dobro — z voskom — zaprte steklenice in položeni na prsi pokojnikov. Načrt pokopališča pa smo skrbno hranili skupaj z drugimi najvažnejšimi dokumenti bolnišnice. Na dan pogre-



Pokopališče bolnice »Pavla«

bov je bilo v postojanki vse tiho in plaho, dokler nas niso drugi pretresljivi in grobi dogodki vrnili v delovno življenje v postojanki. Bežali smo od spominov in pogovorov o smrti in sami pred seboj skrivali kruto resnico, da so naši hrabri tovariši tako mladi za vedno ostali v grobovih pod bukovjem.

30. januarja 1944 je bilo v postojanki 25 bolnikov — nekaj jih je v tem mesecu že ozdravelo in so bili odpuščeni — in 25 članov osebja bolnišnice, na javki in na ekonomatu pa še 15. Kot je zapisano v Kroniki, so bili intendantje tisti čas zelo pohvaljeni; skrbeli so za hrano in zdravila, posebno sveta pa so jim bila naročila zdravnika za zdravila, instrumentarij, zavoje, dezinfekcijska sredstva in dietno hrano bolnikov.

Tedaj smo začeli graditi tudi novo kuhinjo, shrambo in dva bunkerja. Do tedaj se je naš kuhar Guglielmo, Italijan iz Tržiča, mučil s kuho v kotlu pred barako na kopišču. Snežni metež pa je bil, čeprav je bila kuhinja nadkrita, večkrat kriv, da je bila vsakdanja »mineštra« preveč redka,

kot so hudomušno menili ranjenci. Tudi s shrambo sta se do tedaj mučila intendantka Anica in Guglielmo, ker sta prenašala vreče po strmih in drsnih stopnicah iz omenjene shrambe na podstrešju bolniške barake.

V začetku februarja so pripeljali na javko k Tratniku 25 samih težkih ranjencev iz bojov pri Godoviču in Hote-dršici. Če ne bi do tedaj izrabili vsake minute za razširitev postojanke, jim ne bi bili mogli dati ne strehe ne še kar udobnih pogradov ne toplih prostorov. Peči iz bencinskih sodov so kar dobro delovale, čeprav je precej gorkote uha-jalo skozi špranje med deskami in bruni. Z drvni pa ni bila lahka, čeprav smo bili sredi gozda; drevesa je bilo treba podirati daleč stran od postojanke in jih vlačiti v postojanko tako, da niso puščala sledi. Zadnje skrbi in težave pa so gnjavile dežurnega bolničarja, ki je kuril v pečeh; iz polen se je še cedil stopljeni sneg.

Graditelji so bili posebno zadovoljni po opravljenem delu, ko so videli ranjence na pravkar narejenih ležiščih. Kmalu so pozabili oziroma spoznali in razumeli, zakaj so v operativnih enotah in v zdravstvenem odseku korpusa pri-ganjali, včasih tudi kar na silo, naj bolj hitro gradijo postojanke. Kdorkoli je sodeloval pri graditvi, je rad stopil v toplo barako in ves zadovoljen pokramljal z ranjenci, čeprav je sam še spal v zasilnem »svinjaku«, pristrešku ali na podstrešju, kamor je naletaval sneg dobesedno na ode-jo in se topil na peči. Največja nagrada in sreča za gradi-telje, javkarje, bolničarje in pozimi še posebno nosače je bila: videti ranjenca preskrbljenega in na toplem.

Prenos ranjencev iz javke do postojanke je bil pozimi, po snegu in ledu zelo težaven in nevaren. Posebno na enem kraju nad Klavžami, kjer je bila steza vsekana v steno nad tolmunom, je bilo tako ledeno, da so se nosači plazili in nosila vlekli po stezi. Ponoči je bilo še huje in nevarno, da bo skupina zdrknila v prepad.

Konec februarja smo se domenili in določili prostor za novo pomožno postojanko. Že vnaprej smo jo krstili za postojanko »B«, te, v kateri smo živeli, se je prijelo ime »A« ali »centrala«; iz »P7«, nam najbližje kurirske postaje, pa je začela prihajati k nam pošta z naslovom SVPB

»Pavla«. Ime je dobila po zdravnici-upravnici. V postojanki »B« naj bi se po izkušnjah in nasvetih sanitetnega referenta korpusa zdravili le lažji ranjenci, ki ne bi potrebovali stalne zdravniške pomoči.

Ko je bila postojanka »A« popolnoma vpeljana v delo, smo priredili tudi prvi miting za ranjence in osebje. Prostor je bil sicer tesen, spored pa »bogat«: zborovsko petje pod vodstvom mojstra za gradnjo Rafla, recitacije, celo pesmi avtorjev iz same bolnišnice; intendantka Anica je imela za take priložnosti vedno pripravljen kak svoj »literarni« prispevek. Manjkalo ni niti šal na račun osebja, posebno tistih, ki so jih imeli ranjenci na piki: kuharja, intendantke, »dohtarce«, a bolj »nevarne« so bile tiste na račun bolničarjev. Za to proslavljanje se je intendantom tudi prvič posrečilo preskrbeti s pomočjo AFŽ nekaj pogač in z Vipavskega celo nekaj vina.

V teh dneh je prišel v postojanko s skupino iz glavnega štaba tudi zobozdravnik Jerič, za katerega se je kmalu govorilo, da ima »lahko« roko, pa se mu je rad zaupal marsikak ranjenec ali član osebja in mu pokazal svoje razvaline.

Dne 10. marca je vznemirila bolniško osebje vest, da je ranjenec Andrej Pretner, ki je bil že nekaj tednov v bolnišnici zaradi prestrela pljuč, zbolel za težko davico. Več tednov nato smo redno pregledovali ranjence in osebje. Da bi preprečili širjenje bolezni, smo se morali ravnati po najstrožjih higienskih nasvetih; čim hitreje je bilo treba preskrbeti tudi zaščitni serum. Naša zveza z AFŽ v Idriji in mladinkami v Čekovniku je bila hitra; dobili smo toliko seruma, da smo lahko zaščitili vsaj najtežje ranjence. Potem pol leta ni bilo nobenega obolenja za davico več.

Sredi marca je prišel v postojanko nov komisar Janez Sedej. Mnogi so ga že poznali, ker je bil doma iz Zadloga in že prej znan kot komunist. Prihod kakega novega člana v upravo bolnišnice pa je bil vselej povod za razna ugiбанja, saj se iz kolektiva konspirativne postojanke pač ni tako lahko dalo oditi v drugo enoto.

Graditev postajanke »B« je bila v največjem razmahu, v bolnišnico pa je prišel iz Gradnikove brigade starejši zdravnik dr. Podkoritnik. Zaradi dobrodušnosti se ga je kmalu prijelo ime »doktor očka«, nova postojanka pa je razen vzdevka »B« dobila še ime »Očkova«.



Janez Sedej — komisar in
Jože Kenda — vojaški vodja
bolnice

Dne 19. marca smo sprejeli ranjence iz velikih borb pri Hotedršici. Takoj po prihodu v postojanko sta umrla Miha Šavli, znan borec z imenom »Svarun« in (21. 3.) partizan ruske narodnosti Ruskul Blejkov.

Nalogam nismo več mogli biti kos. Ranjenci so prihajali vsak dan, borbe so bile pogoste, konspirativna bolnišnica je bila vedno pred novimi in težkimi dogodki, ki so zahtevali sprotno in takojšnjo intervencijo; obveščanje, prenos ranjencev, skrb za hrano, inventar, pošto, nenehna povezava z vojaškimi enotami in komandami in še mnogo drugih nalog je bilo na skrbi majhnega števila osebja. Težko prehodni tereni in slabo vreme so vsak dan povzročali take napore, da je bilo osebje, posebno pa še nosači, že zelo izčrpano. Nosači so bili zaradi naporov pri

prenašanju ranjencev pozno ponoči in spet zgodaj zjutraj, zaradi počitka in nezadostne hrane tako upadli, da jih včasih, ko so prinesli ranjence, skoraj ni bilo več moči spoznati. Zato smo se odločili, da število osebja povečamo. Iz raznih enot je prišlo 7 tovarišev.

Po borbah v Spodnji Idriji 3. aprila smo sprejeli zelo težko ranjene, posebno od min. Spet nam je prišla prav pravkar zgrajena »B« postojanka. Tudi v tej je bilo v bolniški baraki oddvojen prostor za operacije, zato ni bilo treba pošiljati težkih ranjencev v centralno postojanko. Bolniška baraka je bila iz desk, prav tako tudi shramba in kuhinja, le baraka za osebje je bila iz brun. Ta postojanka je bila posebno simpatična in slikovita, ker je ležala tik ob izviru Belce pod skalnato steno, skrita med košatim bukovim drevjem tako, da je še iz bližine nekaj deset metrov skoraj nisi opazil. Posebno domačnost pa sta ji dajala žuborenje bistrega potočka Idrijce in simpatičen kolektiv. V postojanki navadno ni bilo težkih ranjencev, pa ji je tudi to pomagalo, da je v postojanki vladalo prijetno vzdušje.

HAJKE

Tega leta je bilo v začetku aprila že lepo zeleno. Čeprav je bila huda zima, so se na obronkih gmajn, ob hišah v Čekovniku in v Tribuši in na livadah naših prvih sosednih domačij, že zgodaj pokazali zvončki in spomladanski žaf-rani. Tovariši, ki so po opravkih hodili iz naše postojanke v dolino, so nas večkrat razveselili s cvetjem, a najbolj veseli in srečni smo bili, ko so nam prvič prinesli ozelenele bukove vejice, ki so nam — po težki zimi — obetale boljše življenje. Pričakovali smo seveda tudi večjo aktivnost in več spopadov naših in sovražnikovih enot. Upali smo, da je ta pomlad za nas zadnja v gozdovih, pa nam je tudi to pomagalo, da smo bolj veselo gledali v prihodnost. Bogato smo bili založeni še z zelo dobrimi vestmi, ker so se začele velike sovjetske ofenzive.

Toda 20. aprila smo v kroniki bolnišnice prvič pisali o veliki preteči nevarnosti. Težke in vznemirljive vesti o

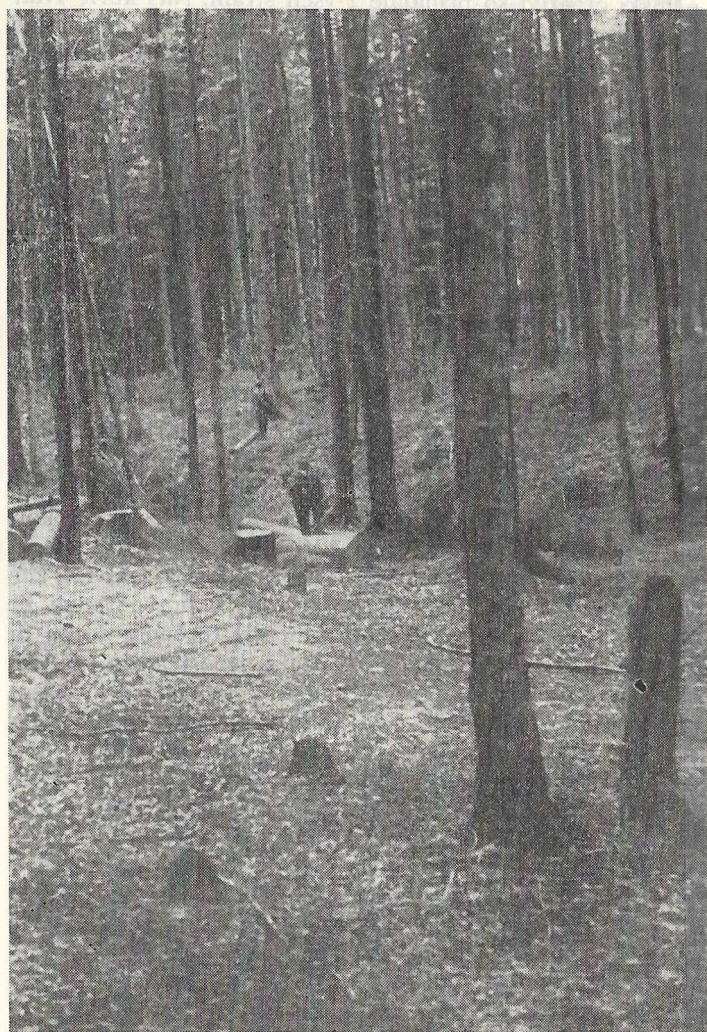
nemški ofenzivi so prihajale z vseh strani. Naš kurir Ivanček, posebni kurir javke Žagar pa tudi nosači so prihajali v postajanko z vestmi, ki so jih spotoma pobrali na javki in pri prvih sosedih. Čeprav nas štab korpusa in bližnja komanda mesta nista obvestila, da nam grozi kaka posebna nevarnost, smo vseeno čutili, da se nekaj kuha okrog nas in da je precej nemških enot v dolini. Do nas je prišla tudi še najbolj neprijetna vest, da je bolnišnica izdana. Zakaj se je raznesla ta vest, tudi kasneje ni bilo mogoče zvedeti.

Ni bilo druge rešitve, kot da smo se stisnili vase, tišina v postojanki pa je zaradi poparjenosti ob takih vesteh kar sama od sebe zavladala med nami. Snega sicer ni bilo več, le globoko v kotlinah in v senci skal so ležale bele krpe, a tla, ki so bila postlana z listjem, talečim se od snežnega pokrivala, niso bila nič kaj primerna za konspiracijo: težki koraki nosačev ranjencev so se pogrezali v listje.

Nenadoma smo tudi opazili, da se je v neposredno bližino bolnišnice zatekla hajkana podoficirska šola IX. korpusa, kar nam je spet govorilo o tem, da se vse bolj sklepa sovražni obroč okrog nas. Šola nam je delala preglavice, ker smo jo morali spraviti od tod, ne da bi jim povedali za pravi vzrok. Ugotovili smo, da nihče iz te enote dotlej ni opazil, da se nahaja v bližini konspirativne bolnišnice. Podnevi smo prepovedali vse premike v bolnišnici in njeni bližini. Toplo hrano smo delili le ranjencem. Prenehali smo sprejemati nove ranjence, oziroma sprejemali smo le najtežje, lažje pa smo takoj odpravili v naši okrevališči na Vršah in Jagrščah. Zdelo se nam je, da nam bodo ti previdnostni ukrepi zadostovali, sicer pa na evakuacijo bolnišnice tako ali tako ni bilo mogoče misliti, ker so se v naših soseskah vsak dan in na vseh straneh spopadale naše in sovražnikove enote.

Po nekaj dneh se je le zjasnilo okrog nas; sovražnikovih enot ni bilo več čutiti. To nam je prineslo dobro voljo in moč za nove težave.

Mirne dni smo morali spet izrabiti za nove gradnje: hitro je bilo treba povečati število ležišč in poskrbeti za varnost bolnišnice, zlasti še, ker nam je ofenziva napolnila



Skriven odcep in poti v bolnico »Pavla«

z ranjenci vse barake. Prišli smo tudi do prepričanja, da moramo nedaleč od dveh že obstoječih bolnišnic napraviti še eno, popolnoma novo, če hočemo, da bomo s prostori kos novemu pritoku ranjencev, saj smo lahko pričakovali le večje borbe. Preglavice pa nam je delalo pomanjkanje gradbenega materiala, dobrega in varnega prostora za gradnjo, hrane in ljudi. Pomagali smo si s pravo partizansko iznajdljivostjo: v dolini smo našli napol zapuščene žage, ki bi nam izžagale deske, z drogov po dolini pa smo pobrali telefonske in druge žice in iz njih izdelovali žeblje; od Tolminskega odreda smo po posebnih priporočilih dobili enajst tovarišev, ki so okrepili osebje bolnišnice, zlasti pa gradbeno skupino, od Glavnega štaba NOV Slovenije pa ing. Tineta, ki je bil vaje graditi bolniške objekte. Tako — kot vedno — smo si pomagali iz zagate.

Postojanko — imenovali smo jo »Tinetova« (ime se je je prijelo, še preden se je rodila) — smo začeli graditi 1. maja, za sprejem 100 ranjencev pa je bila pripravljena 6. junija. Zaradi večje varnosti in konspiracije smo intenzivno gradili tudi na javki v Mrzli rupi: 10. maja so se že vsi »javkarji« preselili iz hiš Omevnikarjevih in Kolenčevih v pristreške v grapi in na obronke gozda. Javko v Čekovniku smo morali opustiti zaradi konspiracije in zaradi dotedanjih pogostih prenosov ranjencev preko njega iz borb v Spodnji Idriji, v Črnem vrhu in Hotedršici.

Pod javko na Brusovšem v Mrzli rupi so naši pridni ekonomski pomagali pri kopanju oglarske kope in »pridelali« toliko oglja, da bi mirno lahko ob jasnih dnevih kurili v postojankah.

Prostori nove postojanke — »Tinetove« — so bili veliki, svetli, tla so bila iz plošč nažaganih iz brun, steze, ki so vodile iz ene barake v drugo, so bile tudi tlakovane, kar je dajalo bolnišnici posebno lično in prijetno podobo. Manj zadovoljni pa smo bili z njeno naravno zakonspiriranostjo: drevja okrog postojanke je bilo malo, zato smo morali misliti na večje število stražarjev in na dobre zveze z domačijami, ki so ležale na nasprotnem hribu pri Boštetovih in v Kočevšah, ker bi nas samo ti opozorili na nevarnost. Od drugod pa postojanke ni bilo mogoče videti.

Ko smo imeli v mislih in načrtih že vse ranjence razporejene po novih barakah in pogradih, opremo v operacijski sobi, preneseno lekarno, nam je 13. junija okrog polnoči »javkar« Žagar prinesel razburljivo vest: Komanda mesta nam je sporočila, naj se takoj evakuiramo. Težke ranjence smo takoj prenesli v bukovje, lažji ranjenci in osebje pa smo bili pripravljeni na premik. Tako so ranjenci namesto v novo postojanko romali v bunkerje, nam pa se je spet razodelo, da se partizan ne sme preveč veseliti. Trije dolgi dnevi napetosti in mučnega pričakovanja, ki so nas, posebej pa še ranjence v bunkerjih, zelo izčrpali, so se na srečo dobro iztekli. Ranjenci, vsi bledi in psihično izmučeni, so komaj pričakali sonce, večjo škodo pa smo utrpeli tudi na hrani, zdravilih in obleki, ki smo jo poskrili za te dni. Tovariši, ki so se nahajali v bunkerju, ki smo ga imenovali »fuglovž« in ki je bil prislonjen na skažno steno, a s treh strani odprt, so bili boljše volje. Čas jim je posebno krajšal Iztok, komandant divizije, ki je bil ranjen v nogo; ime heroja pa je podaril tovarišu Jovoviću, ki je pobijal »zmaje« — močerade — ki so se zaradi deževnih dni zavlekli v skale in silili v bunker. Ranjenci v drugem bunkerju — težji in nepremični — so slabše prenesli evakuacijo, ker je bil bunker zgrajen pod zemljo ter je bil bolj vlažen in še manj prijeten. Za »moralo« v bunkerju pa so skrbeli bolničarka Danica, naša muca, ki se je naskrivala in proti vsem pravilom konspiracije prikradla k njim ponoči, ko so bila vrata bunkerja odprta, in pa pomočnik kuharja, ki je prinašal hrano in novice.

Previdnost zaradi konspiracije in negotovost, kako se bo hajka končala, sta za cel teden zavrli delo in red v bolnišnici. Ko pa je nevarnost minila, smo izpod vlažnih skal in iz raznih skrivališč spet izvlekli naše zaklade. Povsod pa smo čutili škodljive posledice.

Naša ekonomka Anica je npr. izgubila precej novih krožnikov in posode, ker jih je nekdo brez njene vednosti odnesel v skrivališče, ona pa je, kadar je le utegnila, tavalala okrog postojanke in jih iskala. Še bolj pa se je grizla, ker je v nekaj vreč s hrano prišla vlaga. Najbolj tragične sledi te evakuacije pa so ostale na ranjencih. Rane so bile

zelo ognojene, ker je bilo v teh dneh za zdravljenje le za silo preskrbljeno. O žalostnih sledih je moči brati tudi v operacijski knjigi, ker je bilo treba napraviti več operacij. A lica ranjencev so bila še dolgo voščeno bleda. Spet pa smo se z upanjem ozirali v prihodnost, saj smo skoraj ves skriti inventar, zdravila in hrano iz skrivališč prenesli kar v popolnoma novo »Tinetovo« postojanko, kjer so dovrševali zadnja dela.

27. junija so bili spet prekrizani vsi računi. Vse tri postojanke SVPB »Pavla« z javko vred in še nekaterimi bunkerji v gozdovih med Mrzlo rupo in Čekovnikom so se morale preseliti v stenovite, više ležeče predele Trnovskega gozda. Tedaj smo videli, kako prav smo imeli, ker smo zaradi previdnosti in primerov nagle evakuacije imeli zgrajene pristreške v Tisovcu.

Kaj nas je spet pognalo v beg?

Ob petih popoldne tistega dne je iz bolnišnice pobegnila bolničarka z imenom Cilka. Sanitetni odsek pri korpusu nam jo je nekaj tednov prej poslal za bolničarko, nekaj kasneje pa še bolničarko Miro. Cilka je govorila in se delala za preizkušeno staro gorenjsko partizanko, aktivistko OF in komunistko, za bivšo medicinko s primernim medicinskim znanjem. Mira ki jo je poznala od prej, je kmalu odkrila da Cilka laže, nam se pa še sanjalo ni da se bo Cilka zbala posledic, ko bodo njene laži prišle na dan. Pobegnila je.

Pobeg iz partizanske bolnišnice je bil vedno posebno neprijeten. Posledica je morala biti: več najstrožjih in najtežjih ukrepov zaradi nujne in popolne evakuacije. Več posebnih patrol se je že pod noč istega dne podalo za Cilko in ji sledilo v dolino. Proti jutru so patrole že javile, da je bila Cilka že zvečer v Idriji, v sovražnikovem poveljstvu. To pa je bilo dovolj, da smo morali nadaljevati s popolno evakuacijo, ki se je že ponoči začela na vsem področju bolnišnic. Najprej smo poskrbeli za ranjence, dočim to prvo noč ni bilo časa, da bi evakuirali še zdravila, hrano, inventar. Težje ranjence smo že do jutra spravili z nevarnega področja, prenesli smo jih na vprežna vozila, ki so se podnevi že lahko premikala po nekonspira-

tivnih cestah proti Malim Laznam. Lažje ranjence smo z nekaj spremljevalci premestili v okrevališči na Jagršče in na Vrše, ker smo bili gotovi, da Cilka zanju ni vedela. Nekaj ranjencev pa je proti jutru odšlo v svoje enote. Tudi za bunkerje med »Tinetovo« in »B« postojanko smo bili prepričani, da Cilka ni vedela, pa smo jih izkoristili v prvih dneh evakuacije. Žalostna karavana je še pred zoro neopazeno krenila preko čistine v Mrzli rupi proti Malim Laznam in Tisovcu; na čelu je bilo starejše osebje bolnišnice, dr. Podkoritnik in vsi bolničarji. Uprava bolnišnice, »javkarji«, nekaj obveščevalcev in stražarjev pa nas je ostalo na javki v Mrzli rupi, nekaj v Čekovniku, da bi opozorili na vsak premik nemških enot ali na druge sumljive izdajalske ukrepe. O težkem stanju korpusne bolnice smo obvestili vse brigade okrog nas in sanitetnega referenta korpusa. Od tod smo, če bi bilo treba, tudi pričakovali pomoč.

Prva noč in dan evakuacije sta bila najnapornejša posebno zaradi evakuacije ranjencev. Naslednjo noč in dan smo namenili evakuaciji opreme. V vseh treh postojankah smo pustili le straže.

GRADITEV NOVE, ČETRTE POSTOJANKE

Brezdomci SVPB »Pavla« nismo izgubili volje. Prvi naporni dnevi, ko prav za nikogar ni bilo počitka, so vplivali na vse tako, da niti dosti razmišljali nismo o hudem, ki nas je zadejo. Skrb za varnost ranjencev je bil naš glavni cilj, ki nas je vse popolnoma prevzel. Ko smo še enkrat obšli za nas izgubljeno postojanko, so v nas zijali prazni prostori trinajstih barak in vseh pomožnih objektov ob njih; izgubili smo prostor za kakih 200 ranjencev.

Šele čez nekaj dni smo se zavedeli brezdomstva in žalovali za postojankami, ki so bile že tako udobne za ranjence, nam pa domače, ki so omogočale že redno, tudi medicinsko, skrb za vse, tudi za najtežje ranjence.

Deset dni zatem smo začeli od jutra do večera iskati nov, primeren prostor v Golakih, Kozjih stenah, Tičnici in



Osebjje postojanke pod Hudim poljem, julija 1944

Tisovcu nad Galičnikom. Nič primernega nismo našli: kraji so bili nedostopni, pomanjkanje vode in dekonspiracija sta nam delali preglavice, da se nismo mogli odločiti, kje bi se naselili. Premišljevali smo tudi, če ne bi ostali kar v

bližini zasilnega pristreška, kjer so se nahajali težji ranjenci, kajti tu je bila naravna ledena jama, v kateri sta bila vedno voda in sneg. Preiskali smo tudi druge take jame, ki so značilne za Trnovski gozd. Deset dni potikanja in preiskovanja po gozdovih, grapah in kozjih stezah je ponudilo rešitev: s privolitvijo sanitetnega referenta korpusa dr. Volčjaka smo se odločili, da bomo novo postojanko zgradili pod cesto preko Hudega polja in pod bližnjico, ki vodi od tod na Predmejo. Zavedali smo se, da prostor ni preveč pripraven za konspirativnost posebno zaradi cest in steza, ki so jih bili polni vsi tamkajšnji gozdovi; nam najbližja cesta je bila celo zarisana v specialkah. Že vnaprej smo vedeli, da bo ta postojanka le začasna, a teren je bil prikladen za hitro graditev.

V 10 dneh je bila že zgrajena baraka za 45 ranjencev, zraven pa nekaj kasneje še posebna baraka za operacijsko sobo, baraka za osebje in zasilen pristrešek za kuhinjo. Tehnika dela je že tudi napredovala. Ogrodje za barake so prinašale naše mule iz Žage v Tribuši na Hudo polje, tako da je šla graditev hitro izpod rok. 15. julija smo v barake že prenesli 7 najtežjih ranjencev, čez nekaj dni pa smo sprejeli že 25 ranjencev iz borb na Oblakovem vrhu. Tudi operirali smo že v operacijski baraki. Nekaj novih zamisli o ureditvi, ki smo si jih tako želeli v posameznih barakah, zlasti v operacijski sobi, kuhinji in pralnici, ni bilo mogoče uresničiti, ker se je gradilo »na hitro«, samo da bi imeli čimprej vsaj streho nad glavo. Kljub temu pa je imela nova postojanka dosti dobrih strani in je bila precej prijazna. Nikoli pa pravzaprav ni dobila niti stalnega imena; nekaj časa smo jo imenovali »centrala«, nekaj časa »A«, a kaj dosti je itak ni bilo treba označevati, saj je bila tedaj edina v sestavu SVPB »Pavla«.

Po ofenzivi in borbah na Lokvah 2. julija je bila bolnišnica tako polna — bilo je preko 80 ranjencev — da so morali tovariši iz bolnišničnega osebja odstopiti svoje prostore ranjencem in se preseliti pod šotore.

PREVOZ RANJENCEV V BOLNIŠNICE NAŠE VOJSKE V JUŽNI ITALIJI

Prav v tem času je prišla nenavadna vest, da se pripravlja velik prevoz ranjencev iz IX. korpusa v VII. korpus in odondod v naše sanitetne baze v Bariju. O tem, kako naj bi izvedli prevoz, do kje naj bi SVPB »Pavla« prevzela skrb za ranjence in organizacijo prevoza, nas je prišel obvestiti komisar korpusa tovariš Hribar, z njim pa je bila tudi tovarišica Šentjurčeva. Pripraviti smo morali za vsakega ranjenca, ki bo evakuiran iz naše bolnišnice, nosila, suho hrano v posebnih vrečkah, kolikor se je dalo spodobno obleko in perilo; zraven tega smo morali pripraviti še vse za počitek po prvi etapi prevoza tistih ranjencev, ki bodo prišli iz bolnice SVPB »Franja«. Obe skupini naj bi se združili nekje v naših gozdovih, skrb za skupni prevoz pa bo prevzela divizija. Naloga za nas ni bila preveč težka, saj se nam je takoj zdelo, da je akcija precej podobna evakuacijam bolnišnice, te pa smo — na žalost — kar dobro poznali. Vse nekaj drugega pa je seveda, če se priprave odvijajo po vnaprejšnjih načrtih, če je več časa za pripravo oblek, zbiranje stvari, pripravljanje dokumentacije. Ranjence pa nismo obvestili o tej evakuaciji vse do zadnjega jutra.

Po stari partizanski šegi, da nikoli ne gre vse gladko, se je tudi te naše, čeprav vnaprej planirane evakuacije držala smola: spremenila se je v pravo evakuacijo z vsemi nevšečnostmi in naporji. Ranjence smo že znosili iz postojanke na cesto na Hudem polju, kakih 20 minut daleč. Razpoloženje med njimi še ni bilo tako slabo, čeprav večina med njimi ni z veseljem sprejela vesti o odhodu v Južno Italijo. Težji ranjenci so s solzami v očeh jemali slovo od svojih »dobrotnikov« nosačev, bolničarjev, intendantov in posebno od zdravnic. Čakali smo na brigado, ki naj bi po načrtu odpeljala ranjence naprej. Nenadoma pa smo namesto pričakovanih korakov brigade od Malih Lazen sem zaslišali nemške šarce. Grozno so lajali, odmevali od skal in se razlegali po Hudem polju. Takoj smo sprevideli, da se je brigada spopadla s sovražnikom, ki se je sicer le

redko znašel tako globoko v Trnovskem gozdu. Kaj storiti? Ranjencev nazaj v bolnišnico nismo mogli znesti, saj bi zapravili še tisto našo konspirativnost, kolikor je je bilo. Kam tudi z ranjenci, ki smo jih pričakovali iz bolnišnice »Franja«? Kako bo vzdržalo osebje in preneslo vse ranjence na varnejši prostor? V veliki nevarnosti, da nas ne bi presenetile nemške enote, smo s poslednjimi močmi ranjence le spravili na primernejši prostor zraven ceste, nekaj globlje v gozd. Prenašanje je nosače zelo utrudilo, vsi niti niso mogli vzdržati do konca; na srečo je prišla mimo neka partizanska enota in pomagala iz zadrege.

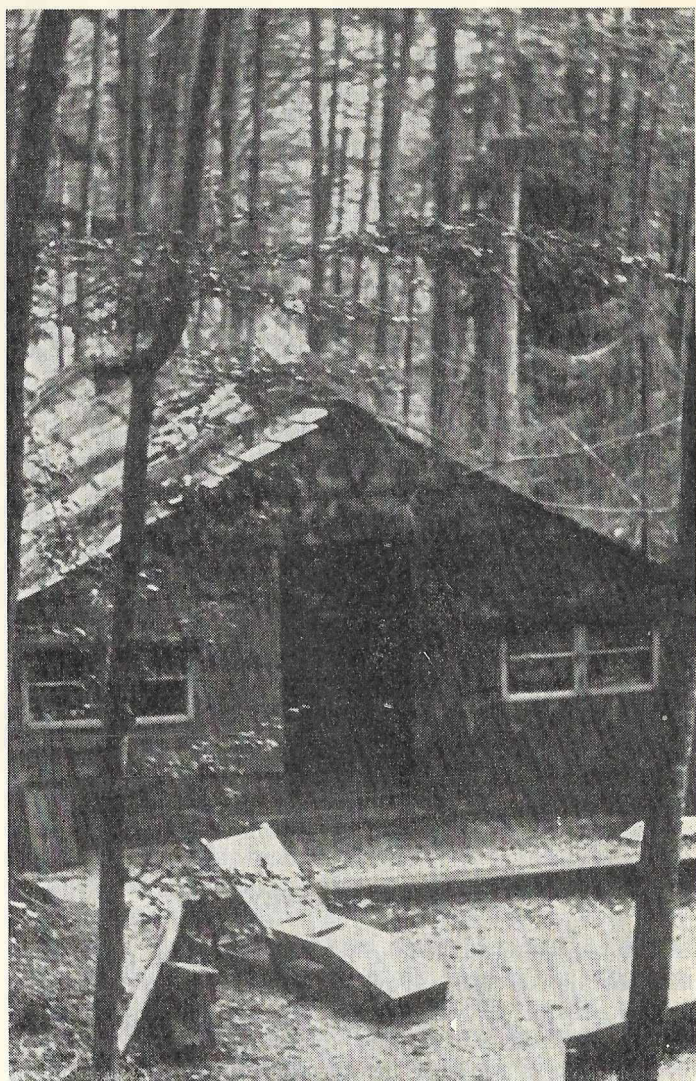
Sledili so težki dnevi čakanja, nestrpnost ranjencev se je vsak dan večala, a vsi skupaj nismo vedeli, pri čem smo, kdaj bo minila nevarnost. Tudi zdravstveno stanje ranjencev se je poslabšalo; pod milim nebom jih je bilo treba nekaj celo operirati kar na nosilih na bližnjem kopišču. Operacij so bili predvsem potrebni ranjenci iz francoskega bataljona, ki so pribežali v našo vojsko iz jeseniške tovarne, kamor so jih Nemci pripeljali na delo. Premaknilo se je šele, ko smo skupaj s komandanti korpusa ter XXX. in XXXI. divizije spet napravili natančen načrt za prevoz ranjencev. 15. avgusta so prišli do nas še ranjenci iz »Franje« v spremstvu XXXI. divizije. Drugega dne je krenilo na pot 80 ranjencev, seveda najprej le do planote bliizu Malih Lazen. 17. avgusta pa so ranjence prepeljali s kamioni proti Colu in dalje proti Notranjski. Ob slovesu ni manjkalo ne šal ne žalostnih prizorov. Primorci so se le težko poslovili od svoje domače zemlje, žalovali so za svojimi domovi in domačimi, pa tudi za svojimi partizanskimi enotami. Z nekaterimi je bilo v teh trenutkih prav težko: Danica, invalidka od napada na partijsko šolo v Cerknem, je krčevito jokala, ker je v Ajdovščini pustila majhno hčerko; Černe, invalid brez noge, je tarnal, da ne bo več videl svojega Tomaja; poročnik Lazo se je težko poslovil od zdravnice in bolničarjev, kot da bi slutil, da bo med prevozom umrl. Mnogi pa so s šalo in pesmijo preganjali domotožje. Razpoloženje pa je oživel tudi igralška družina IX. korpusa tako, da so ranjenci s kamioni le krenili s pesmijo in harmoniko v gozd proti Colu.

Ko smo se vrnili v postojanko, smo se spet spraševali: kaj sedaj? Jasno je bilo, da je zaradi zadnjih dogodkov zelo trpela konspirativnost postojanke. Se dobro, da smo jo ves čas imeli za »začasno«! Vedeli smo, da moramo iti globlje v gozd, na drugo stran grape, vsaj pol ure stran od sedanje in na tak prostor, od koder bo mogoč umik vsaj v tri smeri. Hitro smo se morali odločiti, da nas ne bi prehitela jesen ter s svojim dežjem in mrazom ovirala graditev. Vesti, da so ranjenci srečno prišli na ozemlje VII. korpusa do partizanskega letališča v Kozarščah v Loški dolini, da je srečno šla mimo nas kar velika nemška hajka v Mrzli rupi, vesti, da so nam takoj na voljo v Zgornji Tribuši montažne barake, so nas tako opogumile, da se je naša gradbena skupina takoj lotila gradnje nove postojanke. Treba pa je bilo napraviti premišljene načrte in dobro izolirati postojanko od tal, a za to so bili naši graditelji že mojstri.

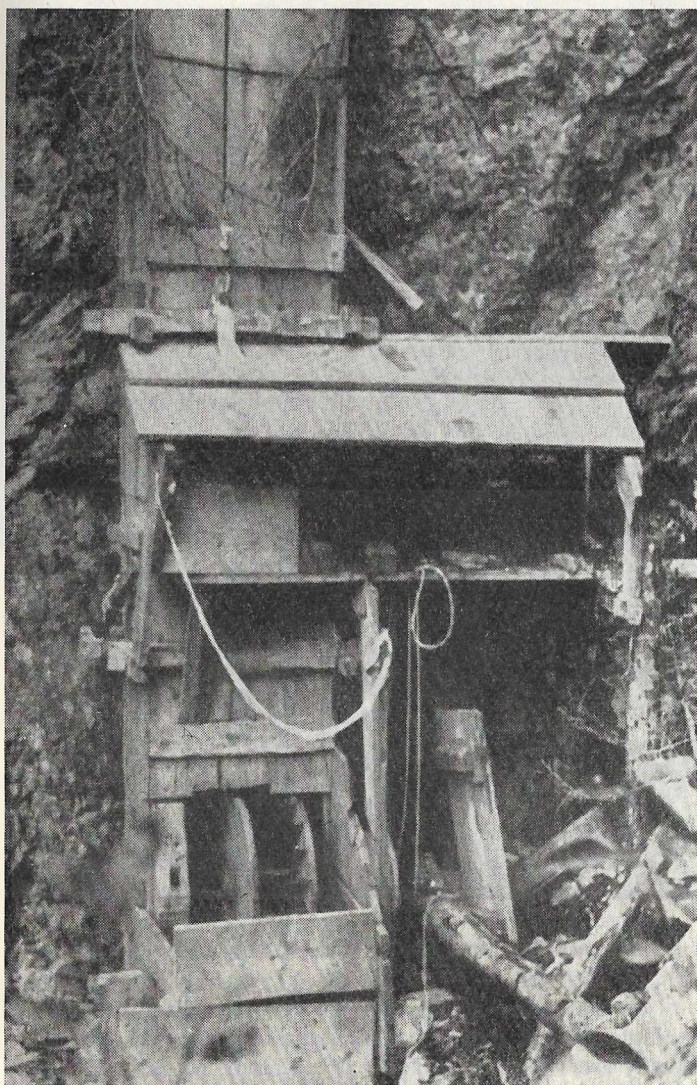
Ko je del osebja bolnišnice odšel v gradbeno skupino in ker je bilo tudi ranjencev manj, smo se kar malo odpočili. A ne za dolgo. Iz postojanke je odšel na novo dolžnost priljubljeni doktor »Očka«, pa sem ostala sama za vse zdravniško delo. Opraviti pa je bilo treba tudi nekaj težkih operacij, med njimi celo na hrbtnem mozgu in na trebušnih organih. Zato je prišel v postojanko dr. Derganc, kirurg iz kirurške ekipe IX. korpusa. Najtežje pa je bilo 3. septembra, ko smo z majhnim številom osebja prenesli in sprejeli v polkonspirativno postojanko 30 ranjencev iz borb na Črnem vrhu.

ZADNJA SELITEV

Sredi septembra je bila pripravljena nova, po vrsti že peta postojanka SVPB »Pavla«. Prapravljeni so bili seveda najprej prostori za ranjence, sanitarije in kuhinja. Prostor je bil tako ugodno izbran, da bi kasneje lahko postavili še več objektov za ranjence in pomožnih objektov. V gradnjo bolniških prostorov so graditelji vnesli dotedanje izkušnje; izdelali so le premične postelje — pograde, katerih šte-

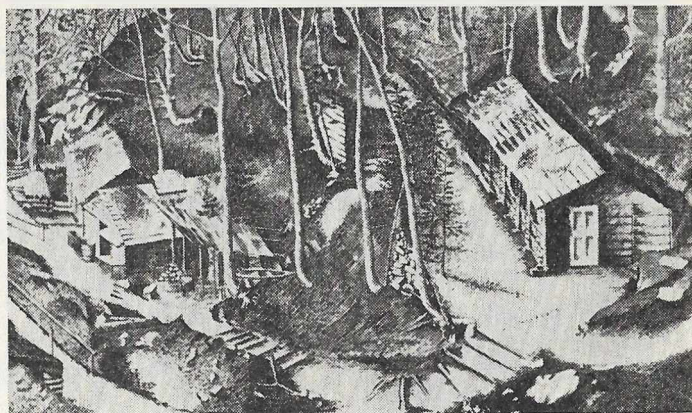


Bočniška baraka v centralni postojanki



Improvizirana turbina je dajala energijo za razsvetljavo Centralne postojanke bolnice »Pavla«

vilo v baraki se je lahko večalo, če je bilo treba; postelje so bile iz skodel; bile so bolj prožne kot iz desk. Za težke ranjence pa pogradi v nadstropja niso bili primerni; zato jih zanje niso vgradili. Napravili so tudi prostor za izolacijo težkih bolnikov v oddvojenem oddelku barake. V prostorih za osebje bolnišnice pa so graditelji pripravili resnično presenečenje; pograde je bilo mogoče čez dan dvigniti k steni, tako pa je nastal večji dnevni in družabni prostor. Presenetili so nas tudi s sušilnico za perilo in posebno shrambo za obleko, kuharja pa s shrambo — bunkerjem čisto blizu postojanke, kamor je bilo moči hitro znesti hrano, če je pretela nevarnost. Kuhinjo in pralnico so zgradili nad koritom studenca, da bi vodo lahko napeljali tudi v prostore. Vse to so graditelji dopolnjevali postopoma in z občudovanja vredno iznajdljivostjo.



Centralna postojanka »Pavle« — risba ranjenega Mefasti, 1944

19. septembra zvečer smo proslavili vselitev v novo postojanko, drugi dan pa smo vanjo, na srečo, že prenesli skoraj vse ranjence iz stare postojanke. Naslednjo noč je ta doživela namreč neprijeten alarm in le srečno naključje je bilo, da je bilo v njej samo nekaj ranjencev pa tudi



SVPB »Pavla« — gradnja Centralne postojanke

jaz. Sredi noči se je na nekaj sto metrov oddaljenem stražarskem prostoru razlegel rafal. Samo tisti, ki je doživel, pač ve, kako pretresljiv je tak trenutek v konspirativni bolnišnici. V največji tišini sem odredila, naj bodo vsi pripravljeni; na srečo so vsi ranjenci lahko hodili in niso potrebovali nosačev. Bili so tudi zelo disciplinirani ter so brez panike poslušali vse ukaze. Nerodno je bilo le, ker ni bilo vsega pomožnega bolniškega osebja doma, kajti en del se je že naselil v novi postojanki. Trenutki so bili zelo mučni; v popolni temi smo čakali na nenaden napad, saj smo bili prepričani, da je stražar dal s strelji znak za nevarnost. Ni pa nam šlo v račun, ker to niso bili dogovorjeni strelji našega stražarja. Dve patrulji, ki sta bili poslani v smeri, od koder so se slišali strelji, sta po nekaj urah razčistili, kaj se je zgodilo. Naš »javkar« je peljal v postojanko težkega bolnika Sosića, pa se mu je po nesreči sprožila bolnikova brzostrelka. Zelo preplašeni Sosić se je pomiril

še, ko sem mu z operacijo odstranila bolečino in nevarno vnetje v grlu.

Tudi v novi postojanki nam ni bilo za dolgo sojeno mirno delo, čeprav bi bili potrebovali vsaj nekaj dni, da bi si v miru razdelili prostore, inventar in delo. Prva žalost se je naselila v postojanko, ko so vanjo nenadoma prinesli pet ranjenih tovarišev iz artilerije IX. korpusa na Lokvah. Imeli so smrtno nevarne opekline. Pri sušenju je smodnik eksplodiral in ranil vse, ki so bili v prostoru in v bližini. Dva dni sem bila z vsemi bolničarji neprenehoma zaposlena z njimi. Tako žalostno se pri nas ni končal še noben transport ranjencev: po dveh dneh so vsi drug za drugim umrli. Takoj nato (9. X.) so nam »Vojkovci« pripeljali svoje ranjence iz težkega nemškega napada. Vsi so se vsaj kolikor toliko lahko gibali. Povedali so nam, da so vsi težji ranjenci ostali na bojiščih, ker jih zaradi težkih bojov ni bilo mogoče reševati. Vojkova brigada je bila namreč popolnoma obkoljena.

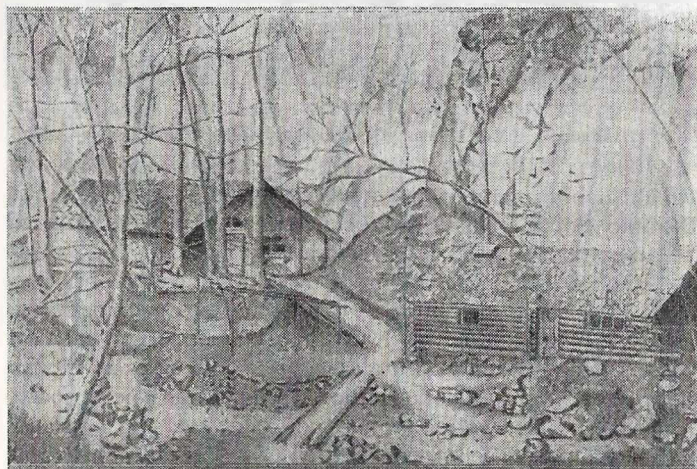
OSVOBODITEV BEOGRADA — NAJVEČJE UPANJE V ZADNJIH NAPORIH

Jesen je hitro prikrila postojanko. Listje, ki je odpadalo, je skrbno zakonspiriralo naše strehe in steze, dež pa je listje zlepil v kosme, ki smo jih ob straneh pokrili z vejami, da jih dež ne bi spral s streh. Dotlej je listje na drevju skrivalo pogled na naše barake, gole strehe in steze pa bi bile nevarne, saj bi jih lahko videli iz letal ali pa z bližnjih višjih obronkov gozda. Spričo jeseni, dežja, vlage, novih ofenziv in drugih nevšečnosti smo bili včasih malo dušni, toda partizani smo vedno našli kaj, kar nam je vlilo novo upanje in voljo.

Tokrat nas je opogumila in spravila na noge vest o osvoboditvi Beograda. Veselo novico smo proslavili z mitingom, ki smo ga nameravali prirediti za Gregorčičevo proslavo. Po veselem mitingu smo se razhajali kakor vselej dobro razpoloženi. Tedaj smo zaslišali hitre korake nosačev, ki so ob tej nenavadni uri prinesli tovarišico

Bredo, obolelo za težko davico, tako da skoraj ni več mogla dihati. Po takojšnji operaciji ji je odleglo. V naslednjih dneh smo dobili še enega bolnika z davico, ki pa ni bila tako huda. Morali pa smo v naglici zgraditi zasilno izolirnico in ukreniti vse, da se bolezen ne bi širila.

Dobili smo tudi novo barako s 30 posteljami, ki pa, žal, ni bila tako svetla in prijazna kot prva, glede konspirativnosti pa je bila dosti na boljšem. Kot vedno smo tudi to pot nove prostore takoj napolnili z bolniki. Kosovelova brigada je bila težke boje na Trnovem; iz teh bojov smo sprejeli 25 samih težkih ranjencev, lažje pa so poslali v druga okrevališča. Šele sedaj pa smo lahko do kraja zapustili staro zasilno postojanko pod Hudim poljem, kjer so bili samo še lažji ranjenci. Za zdravljenje lažjih ranjencev je spet začela skrbeti oživila »Očkova« postojanka, ki



»Očkova« postojanka bolnice »Pavla« — risba ranjenega Mefasti, 1944

je bila prazna vse od evakuacije meseca junija. Prepričali smo se namreč, da je varna, glede konspirativnosti pa dosti bolj ugodna kot vse dosedanje. »Očkovo« postojanko smo seveda prej obnovili, uredili steze, pristreške, popra-

vili operacijsko sobo; postala je spet živa in prijazna kot prej. Ostala je še vedno tudi najbolj privlačna in slikovita. Za to postojanko je bil izbran tudi poseben kolektiv, ki je veliko pripomogel, da so bili ranjenci varni in v dobrih



Akademski slikar Lebenz: Operacijska baraka SVPB »Pavla«

rokah. Sanitetni referent korpusa nam je poslal medicinko Darinko Soban; prišla je kot naročena, da je skrbela za bolnike v oživali »Očkovi« postojanki.

Dan po proslavi Oktobrske revolucije nas je presenčil prvi sneg, z njim pa je prišlo nešteto neprijetnosti: za varnost postojanke je bilo treba skrbeti dosti bolj kot dotlej. Sneg je zahteval tudi več ljudi za delo in mnogo premišljenega dela (dohod v postojanko). Ranjenci in osebe smo bili slabe volje, seveda tudi zato, ker smo spoznali, da bomo morali še eno zimo prebiti v gozdu, čeprav nam je prišlo nekaj upanja z vestjo, da se vzhodna fronta v Jugoslaviji pomika že zahodno od Tise. Vesti s fronte so nas vse bolj zanimale in naš radio je spet oživel. Ni bilo treba spraševati, kdo bo poganjal kolo za polnjenje akumulatorja in radio pripravil do besede. Tudi branje poročil je oživel tako, da smo komaj pričakovali vsak večer kurirja, ki je prihitel z novicami.

Ker skorajšnje osvoboditve nismo pričakovali, smo postojanko še vedno spopolnjevali z različnimi objekti: razširili smo pralnico v grapi, poskrbeli smo, da smo vodo v posodah lahko vlekli iz grape z vlečnico, na javki smo napravili polkonspirativno barako, kjer so se zadrževali ranjenci pred prihodom in po odhodu iz bolnice, z njimi pa je bil vedno bolničar Festa, zagorela nam je tudi električna luč, dobili smo posebno skladišče za hrano, bunker za zimsko shrambo, operacijska soba je bila tudi svetla in pripravna za prevezovanje. Vse te novosti so nam zelo olajšale življenje in delo.

Partizanski »Miklavž« nam je prinesel nekaj ur zabave; čeprav je bil v vojaški uniformi in oborožen, je vseeno prinesel nekaj daril za ranjence, ki so jih poslale naše sodelavke iz APŽ organizacij.

V začetku decembra je iz postojanke odšla na oblastni komitet tovarišica Loretta, Italijanka iz Trsta, ki je delala v pralnici, njeno delo pa je prevzela Breda, ki je končno ozdravela po davici in bila takoj pripravljena, da ostane v postojanki in prevzame Loretino delo, čeprav je bilo težko, čisto najtežje v postojanki. Takoj smo našli delo tudi naši »mamici« Erženovi, ki je pred sovražnikom in vohuni pobegnila iz Idrije in nas nekaj dni po snegu iskala po vseh domačijah nad Idrijo. Skrbela naj bi za obleko ranjencev in prevzela delo v sušilnici. Odslej je bila najstarejši član v naši postojanki, zato smo ji tudi takoj rekli »mamica«. Upali smo, da bomo imeli tudi najmlajšega člana, sedemletno Silvo, ki smo jo nežno negovali in zdravili več tednov zaradi prestrela skozi glavo; ni je bilo mogoče pozdraviti. Vsi smo bili žalostni, ko je podlegla.

Prav za konec leta so nam jo Nemci spet zagodli. Vse okrog nas je bila ofenziva. Petinštirideset ranjencev so pripeljali v naše postojanke. Dobro je bilo, da sta bili popolnoma osposobljeni za sprejem obe postojanki: »nova centrala« in »Očkova« ter okrevališči na Vršah in v Jagerščah. Ti sta bili manj varni, ker sta se morali zaradi slabega vremena preseliti iz zasilnih barak v hiše. Snega je bilo čez meter. Zaradi ofenzive smo morali biti zelo previdni, brez kurjave in brez hrane, ki smo jo v toplem obroku in samo

ponoči lahko dajali le ranjencem. Podnevi v postojankah nismo smeli niti hoditi, ker so bili dnevi jasni in sončni. Nemci so se približali skoraj do naših vhodnih stov; če ne bi bilo tako dobro zakonspirirane bi po sledih gotovo prišli do nas. Naša sreča je bila tudi, da tistega popoldneva našega stražarja in »konspiratorja« ni bilo na vhodu kot navadno, ker bi verjetno ne vzdržal, da nas ne bi opozoril, s tem pa bi primamil sovražnika naravnost v postojanko.

Za konec leta Švabov ni bilo več okoli nas, zaradi konspiracije pa smo zaključek praznovali zelo skromno, a vseeno veselo, saj smo bili prepričani, da mora biti leto 1945 leto osvoboditve. Sneg nas je neprenehoma zatrpaval. Še ponoči smo ga morali odmetavati s streh. V bregovih okrog postojanke smo podirali drevesa, da bi zadrževala plazove. Bilo je namreč nevarno, da plazovi ne bi povlekli s seboj v prepad barake z nami vred. Zelo težak je bil prenos ranjencev, ker so jih mogli prenašati le nosači na smučeh. Napravili smo tudi posebne sanke za prevoz ranjencev, ki so puščale za seboj sled, kot da bi se nekdo vozil s smučmi. Naše patrulje so morale nenehoma krožiti s smučmi po poteh okrog bolnišnice, da bi skrije sledove. Naš »konspirator« Matija je postal pravi mojster za konspiriranje v snegu.

V prvi polovici januarja smo spet sprejeli in imeli dosti dela z ranjenci iz trnovskih borb. Žrtve so bile hude: 2 ranjenca sta umrla že po poti v bolnišnico, tovariši Žvab, Regent in Prek pa so umrli zaradi težkih poškodb kmalu, ko so jih prinesli v postojanko. Okrog 30 ranjencev smo morali sprejeti v teh dneh tudi na javko. V postojanki je bilo sploh zelo težko: ranjencev je bilo veliko, skoraj vsi novi, zahtevali so dosti medicinske in bolniške nege, dosti je bilo zmrzlin, ki smo jih morali posebno negovati, prostori so bili tesni, sneg visok, primanjkovalo je perila in — kar je bilo najhuje — tudi hrane. V bolniški kroniki je o teh dneh zapisano: »Ravno v tem času smo tudi lani bili v pomanjkanju vsega, ukiniti je treba vse malice, pribojške. Obroki hrane se morajo stisniti čimbolj, kruh komaj še odgovarja predpisanim količinam, nervoznost pa

cientov je od dne do dne večja. Zavest, da je pol zime že za nami ter sijajni uspehi na ruski in naši fronti, so nam edino upanje«.

Prve dni februarja je nastopilo južno vreme. Okrog bolnice so se sprožili snežni plazovi, ki so kot rafali grmeli v dolino. Prijetno so nam doncle te »ofenzive«, ki so nananjale pomlad in z njo menda le osvoboditev.

HAJKE PRED OSVOBODITVIJO

Vse ozemlje Primorske je bilo še vedno in čedalje bolj nemirno. Nemci, sovražne enote belogardistov, mihajlovičevcev in drugih so se vse bolj koncentrirale na Primorskem. Čutili smo, da za nas prihajajo težki časi s težavami, za katere včasih res nismo vedeli, če jim bomo kos. Vsak dan smo sprejemali po nekaj ranjencev, med njimi precej ozebljih in bolnikov, izčrpanih zaradi zime, slabe prehrane in naporov. Tega doslej nismo opazili, a prav to nam je govorilo, da naše enote že težko prenašajo zimo, pomanjkanje hrane in počitka. Veliko je bilo že tudi invalidov, ki niso mogli s svojimi enotami, naša okrevališča so bila le za pokretne invalide. Sklenili smo, da bomo takoj spomladi usposobili v Čekovniku barako, imenovano »Delta« za invalidski dom, ki bi zaradi globoke konspiracije lahko sprejemali tudi nepokretne invalide in prilagodil življenje vzgoji, delu in zabavi invalidov.

Ves februar in še v začetku marca so se vrstili razburljivi vpadi švabov na naše ozemlje. Naše enote so se najbrž izogibale spopadov, ker ni bilo toliko ranjencev kot navadno v takih primerih. Dan po pustu pa so bili sovražniki prvič to leto na naši javki. Prišli so po poteh kot v ofenzivi leta 1943. Naša konspiracija je bila še večja. Na ožjem ozemlju smo morali imeti svojo obveščevalno službo; Fabi, Friškovec, Stanko, Franc, Ludvik in drugi obveščevalci so bili posebno pogumni. Feliks je trčil skupaj s 400 belogardisti in se na prečuden način znašel. Bila je tema, ko so se naši trije, Feliks, Jule, Pepe in Fabi prikradli iz gozda. Pri Tratniku jih je ustavila straža: »Kdo si?« »Tovariš«. »Geslo,« »Ga nimamo, ker smo iz druge enote«.

Stražar jih je nato lepo povabil: »Kar pojdite v hišo, se boste že zmenili!« Pa so odšli v hišo, celo v prvo nadstropje, ker v pritličju ni bilo prostora, kajti »tovarišev« se je v veži in hiši kar trlo. Feliks je menil, da je v hiši »pokretna bolnica«. Poklical je gospodinjo, ki pa je vsa prepadena povedala, da je hiša polna Švabov in belogardistov. Naši obveščevalci so se spretno sukali med njimi, še urneje pa so jo pobrali, ko so spoznali »tovariše« okrog sebe. Čez nekaj dni smo šele zvedeli, kakšne preglavice so imeli Švabi, ko so prišli k sebi in se zavedali, kakšne goste so imeli ponoči med seboj.

Jasni dnevi brez megle so nam delali skrbi, nismo smeli ne kuhati ne govoriti ne hoditi po postojanki, ker bi se sluherni šum lahko slišal in sluherni premik opazil. Tudi hrana je bila slaba in prepečenca ter sploh suhe hrane ni bilo več. V začetku marca smo morali uvesti manjše obroke in še te le enkrat na dan.

10. marca je v naši okolici postalo tako vroče, da smo morali preseliti 20 pacientov, ki niso mogli hoditi, v bolnišnico »Franjo« in v naša okrevališča. Med njimi je bilo 8 invalidov. Vsi so bili že pred tem 4 dni v bunkerju. Osebe bolnišnice je samo znosilo vse ranjence po nevarni poti med prepadi dve uri daleč. Potem so ranjence vozili in zopet nosili, celo najmočnejši med osebjem so opešali. Transport je trajal 16 ur, vsi ranjenci pa so pot dobro prestali.

Spremljevalci in naši intendanti so prinesli veselo vest, da je okrog 50 stotov hrane pripravljene za nas na korpusu. Težave pa so bile tolikšne, da je bila hrana, ki je bila navadno v 1 dnevu pri nas, bila že 5 dni na poti, pa je še nismo dobili. Dosti trpljenja je bilo tudi s prenašanjem hrane, ker jo je bilo treba z javke še 3 ure nositi na hrbtu; po cesti, ki je vodila do steze v postojanko, nismo smeli več voziti.

V Kroniki je še zapisano:

»18. marca. Ker smo bili stalno ogroženi, je bil sprehod do danes ukinjen. Sedaj pa se je situacija v toliko spremenila, da edinice ne morejo pošiljati ranjence v druge bolnice, ampak le k nam. Imamo 20 pokretnih ranjencev, a na javki in severni strani se vsak dan pojavljajo Šva-

bi in domobranci. Treba je stalno paziti na strogo konspiracijo. S težavo smo spravili 20 centov hrane v postojanko tako, da odslej jemo dvakrat na dan in še celo kruh imamo vsak dan.«

»25. marca. Še vedno poka okoli nas, rafali in bacaoi se čujejo vso noč in ves dan. Švabska ofenziva širokega načrta se je začela. Čujemo, da se je korpus že umaknil iz Cerknega. Švabi so prišli iz svojih postojank in v kolonah po 500 mo, prodirajo po vseh mogočih cestah.«

27. marca smo spravili vse ranjence, ki niso mogli hoditi, iz 2 postojank v bunkerje. Ranjenci iz tretje postojanke in vsi pacienti, ki so lahko hodili, pa so bili noč in dan pripravljeni, da se umaknejo. Vse blago in inventar smo skrbno znosili v skrivališča in bunkerje. Naše osebje je bilo nenehno v izvidnicah, patroljah in na straži. Sproti so nas obveščali o premikih sovražnika v naši bližini. Z bolj oddaljenimi kraji pa ni bilo več telefonske zveze. Mimo naše javke je šla, baje na Pivko, že cela XXXI. divizija, štab korpusa pa na Predmejo.

Na veliki petek ponoči smo zvedeli, da so Švabi prišli v Mrzlo rupo, da jih je okrog 300 in da jih je okrog 150 na Krekovšah. Odločili smo se za evakuacijo vseh postojank. Vse težke ranjence smo prenesli v bunkerje, ki so bili dobro zamaskirani, večino blaga smo poskrbeli, z ranjenci, ki so mogli hoditi, pa smo se morali umakniti v drug del gozda onstran ceste Mrzla rupa—Hudo polje in robe nad Klavži Belce. Toda tudi tu ni bilo varno, ker so se Švabi na veliko soboto dopoldne približali tudi tem predelom. Drugega nismo mogli storiti, kot da smo bili z ranjenci čisto pri miru in da smo pazili na konspiracijo. V bunkerjih sploh niso vedeli za nevarnost, zato je bila »moralna« na višku. Veliko godrnjanja je bilo le zaradi slabe hrane, ki so jim jo prinašali le enkrat, ponoči.

Velika sobota — najhujši dan v tej hajki.

Velika nedelja — Švabi so lazili po vsch stezah okrog nas.

Veliki ponedeljek — Švabi lazili po stezah in poteh na našem področju. Ker smo imeli ranjence — vseh je bilo

okrog 100 — na petih krajih v gozdovih od Čekovnika do Mrze rupe in Golakov, smo se v mislih vedno vznemirjali, da so napadli naše ranjence in osebje, pa naj je pokanje prihajalo od katere koli strani. Kamor si krenil, kamor se ozrl, povsod so bili Švabi. Vsak dan, še ponoči, so nad nami krožila letala, Švabi pa so povsod, kjer so imeli položaje, prižigali kresove. Kresovi in rakete so jim bili znaki, pomagali pa smo si z njimi tudi mi in se po njih orientirali, kje se približno nahajajo.

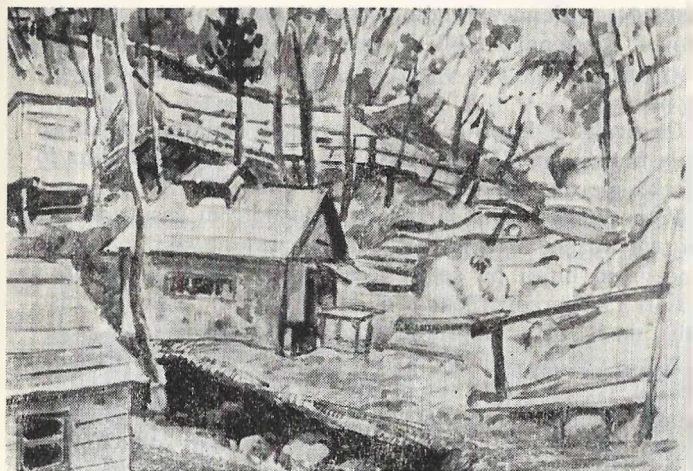
V torek po veliki nedelji smo opazili švabske kresove v Trnovskem gozdu. Menili smo, da je konec ofenzive. V sredo zjutraj je bilo povsod vse mirno, Švabi so držali le še zasede in izvidnice na Predmeji. Prišli smo iz svojih skrivališč v centralno postojanko, ki je bila nedotaknjena, kompromitirana pa je bila le pred partizani, ki so hajkali skozenjo. Najbolj veselo so sprejeli vest, da je konec ofenzive, naši ranjenci v bunkerjih, še bolj veselji pa so bili, ko smo jih spet prenesli nazaj v barake. Dobro se je držal pri ranjencih v skalnem bunkerju tov. Komel; z dobrimi novicami in iznajdljivimi odgovori na njihova vprašanja: Zakaj ponoči gore kresovi? Čigava so letala? Zakaj poka okrog njih? Jih je držal pri »moralih«. »Konspiratorji« so med vso ofenzivo hodili od bunkerja do bunkerja, od steze do steze in popravljali konspiracijo, ki so jo nevede in nehote pokvarili »razhajkanci« vseh mogočih partizanskih enot. Komaj smo pred njimi ubranili naše tajne bunkerje z ranjenci; sovražnik se je ves čas premikal zelo blizu naših bunkerjev, v »skalnem bunkerju« pa je bilo še ponoči svetlo od švabskega ognja, ki so ga zažgali na pobočju pod njim.

Danica se je srečno vrnila s svojo skupino ranjencev, ki so lahko hodili in ki so preživeli hajko v skalnih robovih nad našim ekonomatom, nasproti Brusovša. Sovražnik je bil pravzaprav 10 dni čisto zraven njih.

Mimo skupine, kjer sem bila sama z nekaj bolniki in delom osebja bolnišnice, so šli Švabi v koloni tako blizu, da smo razločno slišali njihov razgovor.

Prišli so poročat tudi iz postojanke »B«, »Očkove«, oziroma smo jih brez nevarnosti lahko šli obiskat. V tej naši

postojanki je namesto naših ranjencev domovalo okrog 30 partizanov Gradnikove brigade. Največja puščoba je vlada-la povsod: v kuhinji prazni lonci, Guglielmo je kuhal le nesladkan čaj, v baraki je bilo razkopano, ležišča pra-



Centralna postojanka »Pavla — akvarel ak. slikarja Zupana

zna. V operacijski sobici je bilo hladno in nered, ki je ostal po spravljanju zdravil v zaboje. Del ranjencev je bil od tod prenešen v bunker prve centralne postojanke, ki so jo Švabi požgali (na srečo v njej ni bilo ranjencev); na veliko nedeljo so se namreč umikali »gradnikovci«, prišli nevede do naše postojanke in privedli za seboj Švabe, ki so jo seveda zažgali, niso pa našli v bližini bunkerja s 14 ranjenci, ne bunkerja za živež. Del ranjencev iz postojanke »B« je bil premeščen na staro zapuščeno »Tinetovo« postojanko — in tam srečno preživeli hajko.

Skupina okrog 12 ranjencev pa je preživela hajko v bivšem ekonomatu; tudi ti so imeli srečo, da so ostali živi, saj so Švabi 10 dni domovali zraven njih.

Dejstvo je, da smo res »po čudežu« preživeli to ofenzivo brez sleherne izgube. Le na naši javki sta padla dva tova-

riša iz tamkajšnjih domačij, ki sta pomagala našemu eko-
nomatu: Kolenčev Jožko in Podobnikov Pepče. Oba so Nem-
ci ujeli, ko sta šla iskat skrito živino, in ju nato ustrelili.

Ves potrt pa je prišel komisar okrevališča II. na Ja-
geršah in prinesel žalostno novico, da so v tej ofenzivi
zgubili 11 ranjencev in da je padel tudi bolničar Stanko
Kosovel. Ranjenci so bili 7 dni skriti v skalah, osmi dan
pa so jih Nemci našli s psi. Peljali so jih v Krnice in jih
tam postrelili.

Okrevališče I. pa je dobro prestalo hajko; požgali so
jim le barake, med njimi našo operacijsko, ki smo jim jo
dali začasno na razpolago.

Petnajstega aprila je življenje po dolgem času spet za-
čelo teči mirno. Med hajko je bilo sprejetih okrog 110 ra-
njencev, po hajki pa še 25 težkih. V 2 dneh smo morali
opraviti 15 operacij. Tem pacientom se je poznalo, da niso
imeli takoj, ko so bili ranjeni, zdravniške nege.

Narava je zaživela v pomladi. Vsakdo med nami je čutil
in vedel, da je to zadnja pomlad v vojni. Narava nam je
pomagala tudi do boljšega prikrivanja. Kako željno smo
pričakovali, da bi se odprli milijoni zviti popkov bukev
in nas skrili pred sovražniki. To leto se je to zgodilo štiri-
najst dni prej kot druga leta, tako so nam pravili domačini.

SVOBODA

Naglo so se odvijali dogodki. Velika mesta so padala,
naš radio na »bicikel« pogon je bil zaposlen ves dan. Živ-
ljenje v postojanki se je popolnoma spremenilo; ves dan
so samo veselje, ples, smeh in harmonika odmevali po naših
barakah. Nihče nas ne more več premagati, nihče več od-
gnati v »robove« iz naših barak. Proti koncu aprila je
zaživela tudi južna fronta. Pričela se je tekma IV. armade
in zaveznikov za Trst. Nepopisno veselje je prevzelo ranjen-
ce, ko se je IV. armada približala Trstu. To jim je bilo med
drugim tudi zagotovilo, da se bodo zdravili in pozdravili v
mehkejših posteljah in lepših prostorih. Še večje veselje
pa je bilo v postojanki po vesti, da je osvobojena Gorica,

deloma pa že tudi Trst, Postojna in Vipava. To smo zvedeli zadnjega aprila, hkrati pa smo dobili navodila, da moramo še vedno paziti na popolno konspiracijo. Kako težko nam je bilo zdržati zdaj, ko smo vedeli, da je povsod svoboda, mi pa moramo še biti zakonspirirani. Kljub drugačnim navodilom je bila proslava 1. maja glasna in sredi bolnišnice. Gozdovom smo na ta način objavili, da je svoboda. Hitro smo postavili velik drog pred delavsko barako, na njem pa 1. maja, tedaj prvič, visoko razvili zastavo in zapeli naše partizanske pesmi. Ranjenci in osebje smo si dali duška. Na proslavi smo podelili tudi odlikovanja (rede in znake za hrabrost) in pohvale, kar ji je dalo še posebno svečan značaj. Naša »mamca«, 60 letna partizanka Erženova in edino občinstvo na tej proslavi, nas je jokaje opazovala s pobočja nasproti barak.



Plošča na šoli v Cekovniku spominja na delovanje bolnice v tem kraju

Odšla sem v korpus zaradi evakuacije. Vrnila sem se čez nekaj dni. Kako težko so me pričakovali ranjenci in drugi. Na vrhu nad postojanko sem zavriskala, v postojanki v grapi pa so zapeli mitraljezi in brzostrelke, da je odmeva-

lo daleč po gozdu. Konspiracije je bilo konec. Še predno sem prišla v postojanko, so že odnesli prve ranjence iz barak v avtomobile, ki so čakali na cesti nad bolnišnico. V nekaj urah so bile vse postojanke prazne. Ostale so le še straže, vsi drugi so odšli v Gorico, nekaj ranjencev pa smo prepeljali v idrijsko bolnišnico.

Ob odhodu nam je bilo žal naših postojank, naših gozdov, saj so nam dali zavetje v najtežjih časih. Ko smo se z avtomobili peljali mimo naše javke v Mrzli rupi, so nas domačini pozdravljali s solzami v očeh. Jokali smo mi in ranjenci, žene, dekleta in starke iz bližnjih domačij. Za slovo so nam pripravili tudi slovesnost. V naše veselje pa so se v teh trenutkih mešali nekakšni očitki, da puščamo same in osamljene tiste naše dobrotnike, ki so v najtežjih časih imeli naše postojanke za sveto skrivnost. Šele potem, ko smo si obljubili, da se bomo še in še videli in se obiskovali, smo se laže poslovili.

Avtomobili so zdrčali po tribuški dolini čez Kobilico v Čepovan in Gorico.

Ne bomo pozabili oči našega Rusa, ki je zaradi strela v glavo onemel, kako je začel ogledovati velike svetilke svetle hiše, gladko asfaltno cesto. Le počasi je začel spoznavati, da je svoboda. K nam so ga prepeljali nezvestnega in živa duša mu ni vedela niti imena. Po operaciji se je sicer prebudil k zavesti, a ostal je nem. Nihče mu ni mogel dopovedati, da je svoboda. Razjasnilo se mu je lice šele, ko je opazil okrog sebe mesto, smeh, harmoniko.

Ranjence smo ob osmih zvečer razmestili po mehkih posteljah goriške bolnišnice in v Idrijsko bolnišnico. Na slednji dan smo izpraznili še okrevališči, osebje pa je odšlo v vojno bolnišnico v Postojno.



Spomenik SVPB »Pavla« na Hudem polju — Mrzla Rupa

Gala dr. Aleksander-Peter — Jerina Lah-dr. Pavla

SVPB »Pavla«

Ovitek: Ivan Seljak-Copič

Založila ČZP »Soča« v Novi Gorici
ob sodelovanju in pomoči Mestnega muzeja Idrija

Za založbo Jože Jelerčič

Tiskala Goriška tiskarna v Šempetru

